

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu õppekava
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Liisa Villemson

**PERETUGEVDUSPROGRAMMI VAJADUS RAPLAMAA JA KOSE
VALLA LASTEKAITSESPETSIALISTIDE HINNANGUL**

Bakalaureusetöö

Juhendajad: Merle Linno, MSW

Sirli Peterson, MSW

Tartu 2021

Kinnitan, et olen bakalaureusetöö koostanud iseseisvalt. Töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelisele seisukohtadele, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevatele andmetele on viidatud.

Liisa Villemson, 28.05.2021

Sisukord

ABSTRACT	4
Sissejuhatus	6
1. PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE	8
1.1 Laste heaolu süsteemid ja lastekaitse praktikad maailmas.....	8
1.2 Lapse heaolust lähtuv abistamine	11
1.3 Omavalitsuslik pere abistamine	14
1.4 Teenused ja abi vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud lastele	15
1.4.1 Asendushooldusteenus	16
1.4.2 Kinnise lasteasutuse teenus.....	17
1.5 SOS-Lasteküla kui laste sotsiaalteenuste pakkujana	19
1.6 Probleemiseade.....	21
2. PEATÜKK: METOODIKA	23
2.1 Uurimuses osalejad	23
2.2 Andmeanalüüsi meetod.....	24
2.3 Uurimuse käik.....	24
2.4 Refleksioon	25
3. PEATÜKK: ANALÜÜS.....	27
3.1 Valdade ja nende lastekaitsetöö iseloomustus	27
3.2 Laste perest eraldamine kui üks osa lastekaitsetööst	29
3.3 Sotsiaalteenused lastega peredele.....	31
3.4 Toimetulekut soodustavad sotsiaalteenused	36
3.5 SOS-Lasteküla ja peretugevdusprogramm	39
3.6 Lastekaitse spetsialistide hinnang sotsiaalteenustele.....	41
4. PEATÜKK: ARUTELU.....	43
Kokkuvõte.....	45
Kasutatud kirjandus	47

ABSTRACT

Need of strengthen families in Rapla county and Kose municipality according to a child protection specialists

In Estonia as of 1 June 2020, 804 children lived in substitute home who are unable to live in their own biological family due to such physical or mental violence (Leosk, 2020). The number of children in need is even higher number of children who need help every year. The field of work of child protection workers is very wide. The problems of children and families are changing in society, presenting new challenges in the child protection landscape that need to be solved quickly (Lapsesõbralik lastekaitse..., 2018). The same source mentions that it is important for a child protection worker to have the widest possible knowledge and to be prepared to constantly learn and improve himself / herself.

SOS Children's Village has started offering a family strengthening program for families with children in Estonia. SOS Children's Village has been helping families in difficulty for 11 years, 1,100 children and more than 450 families have received help - all of these families can raise children themselves today (Riskipered... i.a.). The family strengthening program was started in Rapla County at the beginning of last year, which means that the program has not yet reached different places in Estonia. This shows the importance of researching this topic. The need for and operation of a family strengthening program has not yet been studied at the Estonian level.

The focus of my present work is on the use of support services and other interventions to support the well-being of children without parental care and children at risk of deprivation of parental care. Due to the focus, the aim of my work is to get an overview of the child protection work of Raplamaa rural municipalities and Kose rural municipality in order to assess the need for a family strengthening program and the readiness of local governments for a new service. Based on the above, I formulated the following research questions:

- What does real child protection work in rural municipalities look like and what social services do they provide?
- According to child protection specialists, what are the day-to-day problems that children and families with children face, and do specialists feel that there is something missing in providing assistance?

- Do child protection professionals see a need for a family strengthening program?

The dissertation consists of four chapters, the first of which deals with the treatment of children's well-being, the content of social services and more about services that are specifically intended for children. The second chapter provides an overview of the methodology, which in turn includes the data collection method, the description of the study participants, the description of the study process and self-reflection. The third chapter contains analysis and fourth chapter discussion.

I use a qualitative approach in my research. I used semi-structured interviews as a data collection method. Child protection specialists from four rural municipalities - Kose, Kehtna, Kohila and Rapla - participated in the study. When analyzing the data, I used a case-by-case or horizontal analysis.

Keyword: child well-being, supportive services, sos children's villages, strengthen families.

Sissejuhatus

2020. aasta 1. juuni seisuga elas Eestis asendushooldusel ehk pere – ja asenduskodudes 804 last, kes ei saa enda bioloogilises peres elada näiteks füüsilise või vaimse vägivalla tõttu. Abivajavate laste arv on veel suurem, kes koos oma peredega vajavad lastekaitespetsialistide igapäevast toetust, sekkumist ja abimeetmeid. Nende laste arv iseloomustab lastekaitsepetsialistide erinevaid funktsioone ja tööülesandeid. Laste ja perede probleemid on ühiskonnas muutuvad, esitades lastekaitsemaastikul aina uusi, kiiret lahendust vajavaid väljakutseid (Lapsesõbralik lastekaitse..., 2018). Seetõttu on oluline, et lastekaitsepetsialisti teadmised oleksid võimalikult laialdased ning ta oleks valmis pidevalt õppima ja ennast täiendama.

SOS-Lasteküla, mis põhiteenusena pakub perest eraldatud lastele asendushooldusteenust, on hakanud toetama abivajavaid lastega peresid peretugevusprogrammi kaudu. SOS-Lasteküla on raskustes peresid aidanud läbi programmi juba 11 aastat, abi on saanud 1100 last ja üle 450 pere – kõik need pered saavad täna laste kasvatamisega ise hakkama (Riskipered..., i.a.). Raplamaal hakati pakkuma abivajavate lastega peredele peretugevusprogrammi eelmise aasta alguses, mis tähendab, et programm pole siiski kõigis kohalikes omavalitsustes kättesaadav. Sellest selgub antud teema uurimise olulisus. Eesti tasandil ei ole siiani uuritud peretugevusprogrammi vajadust.

Minu käesoleva töö fookuses on abivajavad lapsed ja vanemlikust hoolitsusest ilma jäämise ohus olevate laste heaolu toetamiseks kasutatavate abistavate teenuste jm sekkumiste kasutamise praktikad. Fookusest tulenevalt on minu töö eesmärgiks saada ülevaade Raplamaa valdade ja Kose valla lastekaitsetööst, et hinnata vajadust peretugevusprogrammi järele ning kohalike omavalitsuste valmisolekut uueks teenuseks. Eelnevale toetudes sõnastasin järgmised uurimisküsimused:

- Millised on lastekaitsepetsialistide hinnangul igapäevased probleemid, mis tulevad ette lastel ja lastega peredel?
- Millist abi pakuvad vallad lastele ja lastega peredele?
- Mis lastekaitsepetsialistide arvates jääb puudu abi osutamisel lastele ja lastega peredele?

Lõputöö koosneb neljast peatükist, milles esimene hõlmab lastekaitse praktikaid maailmas, laste heaolu käsitlemist, nii riiklike kui ka omavalitsuslike sotsiaalteenuste käsitlemist ning SOS-Lasteküla ja peretugevdusprogrammi toimimist. Teine peatükk annab ülevaate metoodikast, mis omakorda hõlmab andmekogumismeetodit, uurimuses osalejate kirjeldust, uurimuse käigu kirjeldust ja refleksiooni. Kolmas peatükk sisaldab analüüsi ja neljas peatükk arutelu.

Uurimuses kasutan kvalitatiivset lähenemist. Andmekogumismeetodina kasutasin poolstruktureeritud intervjuud. Uurimuses osalesid nelja valla – Kose, Kehtna, Kohila ja Rapla – lastekaitse spetsialistid. Andmete analüüsimisel kasutasin juhtumiülest ehk horisontaalset analüüsi.

Suured tänud kõigile uurimuses osalenud valdade lastekaitse spetsialistidele, kes olid nõus minuga vestlema ja enda tööst rääkima. Olen südamest tänulik enda juhendajatele Merle Linnole, kes alati oli nõu ja jõuga abiks, ning Sirli Petersonile, kes motiveeris ja aitas unustada hirmu suure töö ees. Täna retsensenti Karen-Pauliin Konksi antud soovitude ja kommentaaride eest.

1. PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE

Teoreetiline ülevaade on jagatud viieks erinevaks peatükiks. Esimene alapeatükk annab ülevaate laste heaolu süsteemidest ning lastekaitse praktikatest maailmas. Teine alapeatükk kirjeldab abistamist, mis toetab laste heaolu. Kolmas alapeatükk kirjeldab, kuidas omavalitsustes abistatakse peresid. Neljas alapeatükk hõlmab teenuseid ja abi vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud lastele nagu asendushooldusteenus ning kinnise lasteasutuse teenus. Teoreetilise osa viimane alapeatükk selgitab SOS-Lasteküla poolt pakutava teenuse – peretugevdusprogramm – sisu. Peatüki lõpetab probleemiseade.

1.1 Laste heaolu süsteemid ja lastekaitse praktikad maailmas

Neil Gilbert`i 2011. aasta laste heaolu süsteemide võrdlev uuring kümne riigi alusel, leidis, et vaade laste väärkohtlemisele võtab kolm funktsionaalset suunda – laste kaitsmine, teenused perele ja laste arenemine. 90-ndatel läbiviidud sarnane analüüs leidis kaks suunda, milleks olid laste kaitsmine ja teenused perele. 90-ndate analüüsi käigus jagunesid riigid kahte rühma: Ameerika Ühendriigid, Kanada ja Inglismaa suunitlus oli laste kaitsmine ning Rootsi, Taani, Soome, Belgia, Holland ja Saksamaa olid rohkem enda praktikas suunitletud teenused perele kontseptsioonile (Gilbert, 2011). Gilbert`i (2011) sõnul antud suunitlused eristasid, millised on väärkohtlemise raamistik, sekkumiste olemused ning suhted vanemate ja riigi vahel.

Üheks suurimaks erinevuseks kahe suunitluse vahel on see, kuidas väärkohtlemise probleemi käsitleti (Gilbert, 2011). Laste kaitsmise lähenemisviis kirjeldas väärkohtlemist, kui last kahjustavat käitumist pahatahtlike vanemate poolt, mis nõuab uurimist ning avalike meetmete kasutuselevõtmist, hälbiva käitumise kontrollimiseks (Gilbert, 2011). Kontrastiks perede toetamise lähenemine käsitleb väärkohtlemist põhjustena probleemide ilmnemist düsfunktsionaalsest perestruktuurist, mis tulenevad psühholoogilistest raskustest, abielu muredest ja sotsiaal-majanduslikust stressist, mida saab lahendada teraapia abiga (Gilbert, 2011). Gilbert (2011) pöörab tähelepanu sellele, et kui laste kaitsmise suunitlus viis vanemad ja riigi võitlussuhetesse, siis perede toetamise suunitlus oli orienteeritud vanematega koostöö tegemisele.

Aja möödudes hakkasid laste kaitsmise lähenemisviisiga riigid võtma üha rohkem enda praktikasse perede toetamise lähenemisviisi ning perede toetamise lähenemisviisiga riigid hakkas üha rohkem kehtestama poliitikaid ja seadusi, mis olid iseloomulikud pigem laste kaitsmise lähenemisviisile, tekkis kolmas lähenemisviis, mis rõhutas riigi rolli lapse arengu edendamisel (Gilbert, 2011). Gilbert`i (2011) sõnul, mida enam uued poliitikad ja praktikad vormisid riikliku laste heaolu süsteemi, seda enam kogesid riigid laste kodust eraldamist (v.a. Ameerika Ühendriigid).

Laste perest eraldamine näitab võrdlevas analüüsis, et kuigi see on emotsionaalselt keeruline nii lapsele kui ka vanematele, siis sellegipoolest see iseloomustab hoolekandesüsteemi ühte olulist osa (Gilbert, 2011). Laste perest eraldamiste arvu erinevused tulenevad riikide erinevatest arusaamadest, millisel juhul on mõistlik laps perest eraldada. Gilbert`i (2011) sõnul on näiteks Ameerika Ühendriikides laste perest eraldamiste arv vähenenud, kuna nende praktika on suunanud suurt rõhku sugulaste kaasamisele koduvälise hoolduse osutamisel, mis on nõ vabatahtlik ja mitteametlik ning selletõttu ei lähe kirja, kui asendushooldus. Uuringus osalenud riikidest kõrgeim laste perest eraldamiste arv oli Soomel, hoolimata sellest oli Soome just see riik, kelle laste heaolu indeks oli juhtival kohal (Gilbert, 2011). Lisaks mainib Gilbert (2011), et laste eraldamine perest ei tulene Soomes ainult väärkoheldud laste arvelt, vaid seal käsitletakse perest eraldamisena ka neid olukordi, kus asutustesse paigutatakse lapsed, kes vajavad abi hälbiva käitumise tõttu

Laste perest eraldamist võib vaadelda, kui ühte laste heaolu süsteemide võrdlust võimaldavat näitajat (Gilbert, 2011). Meetmed on võrreldavad, need viitavad tavaliselt laste üleviimisele riigiasutusse, eemale perest ja kodust, teiste elukorralduste juurde (Gilbert, 2011). Gilbert`i (2011) sõnul erinevad ümberkorraldused riigi kultuurist ning ühiskonna normidest, mistõttu on meetmetel erinevad tähendused.

Gilbert`i (2011) analüüs näitab, et lastekaitsetöö korraldus võib olla riigiti väga erinev. Lastekaitseadus (edaspidi LasteKS) § 11 ütleb, et Eestis lastekaitsetööd korraldavad Vabariigi Valitsus, lastekaitse nõukogu, Sotsiaalministeerium, Sotsiaalkindlustusamet (edaspidi SKA) ja kohaliku omavalitsuse üksused, mille ülesanded on täpsemalt kirjeldatud LasteKS § 12 kuni §17. Vabariigi Valitsuse ülesandeks on LasteKS § 12 järgi asjakohaste õigusaktide eelnõude ja riiklike strateegiate väljatöötamine ja kinnitamine ning jätkusuutliku rahastamise tagamine. Kui LasteKS järgi on lastekaitse nõukogu ülesandeks lastekaitsepoliitika eesmärkide seadmine, ettepanekute tegemine ja soovitude andmine, siis

Sotsiaalministeeriumi ülesandeks on lastekaitsepoliitika väljatöötamine ehk üleüldise seadusandliku raami loomine. Sotsiaalkindlustusameti ülesandeks on riikliku lastekaitsepoliitika elluviimine ehk lastekaitsetöö praktikatele sisu andmine. Kohalik omavalitsus peab tagama lastekaitse korraldamise, mistõttu on pea kõikides Eesti omavalitsustes lastekaitse spetsialistid, kes hoolitsevad valla laste heaolu ja õiguste eest.

Eestiga sarnast lapse heaolu süsteemi kasutab näiteks Inglismaa, kus riiklik järelevalve on korraldatud seaduste, reeglite ning infrastruktuuride kaudu, nagu infosüsteemid, esmane personal, koolitused, rahastus ja kõik kaitsvad ning kohustuslikud teenused, mis omakorda on organiseeritud läbi kohalike omavalitsuste (Merkel-Holguin ja Fluke, 2019). Saksamaal on põhiline lastekaitse korraldatud läbi 563 sealse hoolekandekontori, mis tuginevad kohalikele võimalustele teenuse pakkumisel (Merkel-Holguin ja Fluke, 2019). Sarnaselt Saksamaale on Iisraelis lastekaitse korraldatud läbi 270 kohalike sotsiaalteenuste osakondade, millel hoiab silma peal laste heaolu eest vastutav riiklik asutus (Merkel-Holguin ja Fluke, 2019). Neljanda näite saab tuua Šveitsi kohta, kus samamoodi laste huvide eest seisab kohalik lastekaitseasutus, kes vastutab õigusaktide alusel laste heaolu eest (Merkel-Holguin ja Fluke, 2019).

Kui Inglismaa, Saksamaa, Iisrael ja Šveits kasutavad enda lastekaitsetöö korraldamises nõu lokaalset süsteemi, siis näiteks Prantsusmaa, Holland ja Lõuna-Korea kasutavad rohkem hübriidset süsteemi. Prantsusmaal on seaduse raamistikku järgides riskiohus lapsi jälgima pandud 100 kohalikku osakonda, kui lapse riskitase muutub väga kõrgeks, sekkub riiklik lastekaitse (Merkel-Holguin ja Fluke, 2019). Hollandis on süsteem Prantsusmaaga üsna sarnane, ka seal tegelevad kergemate juhtumitega kohalikud asutused, raskemad juhtumid on suunatud riiklikule tasemele. Lõuna-Korea on riik, kus kehtib tugev riiklik võim. Seal kontrollib riik kõige raskemaid juhtumeid, keskendudes vägivallatsetele, kergemate juhtumite puhul osutavad Lõuna-Koreas teenuseid sageli valitsusevälised eraõiguslikud agentuurid (Merkel-Holguin ja Fluke, 2019).

Kolmandaks lastekaitse korraldamise süsteemiks on tsentraliseeritud süsteem, mida kasutavad näiteks Austraalia ja Kanada. Sealsele süsteemile on iseloomulik, et iga osariik (Austraalia) ja provint (Kanada) korraldab lastekaitsetööd omamoodi ja riigil endal on selles kõiges üsna väike roll (Merkel-Holguin ja Fluke, 2019). Lisaks ütlevad Merkel-Holguin ja Fluke (2019), et nendes kahes riigis vastutavad kohalikud asutused lastekaitsetöö kõigi aspektide eest ning poliitilist järelevalvet pakub sealne osariik/provint.

1.2 Lapse heaolust lähtuv abistamine

Laste ebaõiglane kohtlemine on olnud probleemiks juba sajandeid. Tänapäeval on vägagi aktuaalne teema laste heaolu. Laste heaolu on mitmesuguste organisatsioonide, institutsioonide, poliitiliste jõudude ja avaliku sektori tähelepanu all (Reinomägi jt, 2014). Näiteks on laste heaolust räägitud erinevates Eesti seadustes – perekonnaseadus, lastekaitseadus, sotsiaalhoolekandeseadus.

Heaolu tegeliku olukorra kirjeldamine eeldab võimalikult mitmekülgset laste olukorra ja võimaluste iseloomustamist (Reinomägi jt, 2014). Ben-Arieh (2007) räägib enda artiklis „*The Child Indicators Movement: Past, Present, and Future*“, et ÜRO lapse õiguste konventsioon on välja toonud neli erinevat põhimõtet mõistmaks lapse heaolu normatiivset raamistikku. Esimeseks põhimõtteks on mittediskrimineerimine (Ben-Arieh, 2007). Teine põhimõte ehk lapse huvidega arvestamine keskendub lapse, kellel on oma õigused, rolli tugevdamisele kodanikuna (Ben-Arieh, 2007). Kolmas põhimõte keskendub ellujäämisele ja arenemisele. Siinkohal propageerib lapse õiguste konventsioon terviklikku vaadet laste arengule ja heaolule andes võrdse kaalu laste poliitilistele, sotsiaalsetele, majanduslikele, kultuurilistele ja kodanikuõigustele, mis kõik on omavahel seotud, universaalsed ja jagamatud (Ben-Arieh, 2007). Ben-Arieh`i (2007) sõnul on neljandaks põhimõtteks tagada lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Kokkuvõtvalt, lapse õigused on inimõigused, mis kehtivad kõigile lastele hoolimata vanusest, soost, rahvusest või muudest eripäradest.

Eesti LasteKS § 4 kirjeldab lapse heaolu, kui lapse arengut toetavat seisundit, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud. Kõigil, kes teevad last mõjutavaid otsuseid, on kohustus uurida lapse arvamust ja seda otsuse tegemisel kaaluda – seda nii pere, kooli, kohaliku omavalitsuse ja riigi tasandil ning isegi eraettevõtete poolt (Lapse õigused ja heaolu, i.a.). Kuigi lapse õiguste ja heaolu eest vastutab eeskätt lapsevanem või mõni teine last kasvatav inimene, on riigi ja kohaliku omavalitsuse kohustus neid mõlemaid seejuures toetada (Reinomägi jt, 2021). LasteKS § 6 lg 2 ütleb, et selle kohustuse täitmiseks peavad riik

ja kohalik omavalitsus looma ja arendama lapse ja vanemate suhteid ning sotsiaalsed toimetulekut toetavaid meetmeid.

Sotsiaalteenused on sotsiaalhoolekandeseadusega (edaspidi SHS) paika pandud kindlad teenused, mis on mõeldud isikutele või perekondadele, kellel on toimetulekuga probleeme. Sotsiaalteenuste osutamise kord § 2 lg 1 sõnastab toimetulekut ehk toimetulekuvõimet, kui isiku või perekonna füüsilist või psühhosotsiaalset võimet igapäevases elus toime tulla. Sotsiaalteenused jagunevad kaheks: ühed neist on kohaliku omavalitsuse (edaspidi KOV) poolt ja teised on riigi korraldatavad teenused. Käesolev töö keskendub KOV-i poolt pakutavatele teenustele. SHS alusel on KOV kohustatud osutama 13 sotsiaalteenust, lisaks millele võib korraldada ka täiendavaid sotsiaalteenuseid (Kohaliku omavalitsuse korraldatavad sotsiaalteenused, 2018). SHS järgi on nendeks 13 teenuseseks koduteenus, väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus, tugiisikuteenus, täisealise isiku hooldus, isikliku abistaja teenus, varjupaigategenus, turvakoduteenus, sotsiaaltransporditeenus, eluruumi tagamise teenus, võlanõustamisteenus, lapsehoiuteenus, asendushooldusteenus ja järelhooldusteenus. Sotsiaalseadustiku sotsiaalhoolekande eriosa seaduse seletuskirja järgi oli 13 erineva teenuse määratlemise eesmärk muuta nii riigi kui ka KOV-ide poolt abistamiskohustust reguleerivaid õigusnorme, et muuta avaliku võimu abistamiskohustuse regulatsioon arusaadavamaks. Veel lisab seletuskiri, et õigusselguse tagamiseks kehtestati olulisemate KOV teenuste miinimumnõuded ning sätestati need tingimusliku KOV ülesandena, mille eelduseks on KOV kohustus hinnata isiku abivajadust, jättes KOV-le valikukaalutusõiguse abimeetme osas. Juhul, kui KOV abivajaduse hindamise järgselt jõuab seisukohale, et tuleb osutada konkreetset teenust, peab osutatav teenus vastama seaduses kehtestatud miinimumnõuetele (Sotsiaalseadusliku...2014).

Sotsiaalhoolekande üks olulisim põhimõte on, et abi andmisel tuleb lähtuda esmajärjekorras inimese vajadustest (Ploom, 2018). Ploom (2018) mainib, et KOV peab tagama, et inimene saaks vajalikku sotsiaalteenust kasutada ehk peab aitama teda vajadusel teenuse osutajaga kontakti võtmisel, lepingu sõlmimisel ning muus asjaajamises. Ühelt poolt teenust planeerides on vaja olla võimalikult isikukeskne. Isikukesksus seisneb selles, et soove ja vajadusi ei hinnataks ühest kindlast teenusest lähtudes, vaid arvestatakse inimese elukvaliteedi ja heaolu kogu spektrit (Talve, 2016). Teisalt ütleb Uiho (2018), et teenuse planeerimisel on võimatu arvestada kogu elu keerukusega – paratamatult tuleb teha mõningaid eeldusi ja üldistusi. Veel lisab ta, et valed eeldused tähendavad samas seda, et

mingites aspektides ei pruugi teenus toimida (Uibo, 2018). Teenuse planeerimisel tuleb eemale hoida rühmitamisest sihtrühmade järgi ehk vaatama teenust eraldiseisvana.

Sotsiaalteenused on ennekõike mõeldud inimestele, kellel pole hakkama saamiseks piisavalt ressursse või võimalusi. Siinkohal tekib küsimus, et kuidas on KOV-ides organiseeritud sotsiaalteenuste kättesaamine. Avalike teenuste osutamise kõrval on KOV-idel õigus ka iseseisvalt otsustada teatud teenuste ja toetuste korraldamine ning rahastamine, lähtudes kohalikust sotsiaalmajanduslikust olukorrast, võimalustest ning oma poliitilistest ja sotsiaaltöötajate professionaalsetest eelistustest (Kriisk, 2021). Seega võib väita, et iga territoriaalne üksus (KOV), millel on vähemalt minimaalne kohalik poliitiline ja professionaalne otsustusõigus teenuste ja toetuste üle, on omaette kohalik heaolusüsteem (Kriisk, 2021; Andreotti jt, 2012). Eestis on praegusel hetkel 79 KOV-i, mis proovivad tagada abivajajatele piisava toe. Kriisk (2021) ütleb, et paljude sotsiaalpoliitika valdkondade ja meetmete puhul on oluline kohalik kontekst ning arvestamine individuaalsete vajadustega. Kui iga KOV toimib vastavalt oma vajadustele, siis võime ka järeldada, et võimalused ja ressursid jagunevad omavalitsustes erinevalt. Lapsehoiuteenus on näitena selline teenus, mida ei pruugi iga omavalitsus osutada, kuna vallas on piisavalt palju lasteaedasi ja/või lastehoide ning vajadus teenusele puudub.

Oluline on siin ka märkida, et teenuste kättesaadavus võib olla erinev ka KOV-ide sees. Kui valla keskses on paremad võimalused teenusele või teenuse saamiseks, siis valdade nõ ääremaad ei pruugi kõiki teenuseid sellisel tasemel saada. Kriiski (2021) doktoritöö esimese uurimuse tulemustes selgus, et üldiselt osutati maapiirkondades vähem erinevaid teenuseid, kuid sotsiaaltöötajate hinnangul oli ka täiendav vajadus teenuste järele väiksem. Tuli välja, et suureks murekohaks siinkohal on transport ja ka teenusepakkujate olemasolu (Kriisk, 2021).

Sotsiaalteenuseid osutatakse vastavalt abivajadusele. Abivajaduse väljaselgitamisel lähtutakse terviklikust lähenemisest inimese või pere abivajadusele, st hinnatakse millist ja millises ulatuses abi inimene vajab, et tagada tema igapäevane normaalne toimetulek (Kohaliku... 2018). Lastekaitsetöös kasutatakse mõisteid abivajav laps ja hädaohus olev laps. LasteKS § 26 ütleb, et abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu. LasteKS § 30 hädaohus olev laps on laps, kes on oma elu või tervist ohustavas olukorras, ja laps, kelle

käitumine ohustab tema enda või teiste isikute elu või tervist. Iga laps ja pere on ainulaadne ja eriline. Ei ole olemas kahte samasugust kooslust, iga isik on erinev, erinevate vajaduste ja soovidega. Nii nagu on õigused täiskasvanutel inimestel, on ka õigused lastel - õigus elule ja tervisele, õigus arengule ning õigus olla kaitstud vägivalla eest ning õigus rääkida kaasa teda mõjutavates küsimustes (Lapse õigused ja heaolu, i.a.).

1.3 Omavalitsuslik pere abistamine

Lastega töötades tuleb arvesse võtta paljut. Lastekaitse spetsialist peab igal konkreetse juhtumi puhul valima leebeima viisi, kuidas laste heaolu hinnata ja last kasvatava isiku suhtes järelvalvet teha (Paron, 2016). Pere ja lastekaitse spetsialisti vahelise austuse säilimine on üks olulisemaid aspekte, mis viib edukama koostööni. Laste ja perede heaolu arendamisel on oluline, et tehtavad otsused toetavad laste ja perede heaolu ning omavad pikaajalist positiivset mõju (Lapse õigused ja heaolu, i.a.).

Selleks, et pere või laps saaks abi, toetust, suunamist või teenuseid on esmalt vaja märgata abi vajadust. Abivajavast lapsest on kohustatud teatama kõik inimesed. Laste ja noorte puhul võivad esimesteks märkajateks olla näiteks lasteaed või kool, kes on kohustatud pere aitama enda võimaluste piires ning teatama abivajavast lapsest KOV-le.. Tihti juhtub ka, et pere ise pöördub lastekaitse spetsialisti poole kas vanemad või teeb seda koguni laps ise.

Abi on vajalik paljudel erinevatel põhjustel (Lastekaitse- ja sotsiaalteenused, i.a.) :

- Pere elus toimub suur muutus, mis võib mõjutada kõigi selle liikmete elu.
- Vanemate jõud on raugenud, nad kannatavad psüühiliste probleemide, depressiooni või haiguste all.
- Vanemad pruugivad palju ja tihti mõnuaineid.
- Perekonnas kasutatakse vägivalda.
- Laps või noor ise teeb asju, mis on talle ohtlikud või kahjulikud; ta pruugib näiteks rohkesti mõnuaineid, paneb toime kuritegusid või ei täida koolikohustust.
- Lapsel on psüühilisi probleeme.
- Laps peab kandma oma vanuse kohta liiga suurt vastutust oma perekonna igapäevaelu eest, näiteks vanema haiguse tõttu.

Enne abivajavale lapsele sobiva meetme kohaldamist tuleb lapse abivajadust hinnata (Lapse heaolu..., 2017). Hindamine on analüüsiprotsess, mille vältel püütakse mõista juhtumi tähendust ning koondatakse üksikasjad, sündmused ja muud asjaolud loogiliseks tervikuks, et oleks võimalik jõuda sobivate sekkumismeetodite valikuni (Lapse heaolu..., 2017). Lisaks ütleb veel Laste heaolu mõõtmise käsiraamat (2017), et hindamine peab lähtuma lapsest ning tema olukorrast, mis on kooskõlas lapse õiguste konventsiooni põhimõtetega.

KOV-i töötaja hindab teenuse vajadust, annab infot erinevate teenuste ja toetuste osas, määrab teenuse ja korraldab rahastamise. Omavalitsused pakuvad elanikele erinevat tuge, nagu näiteks: eluruumide kohandamine, tugiisik lapsele või perele, lapsehoid, sotsiaaltransport, abi ravimite ning abivahendite ostmisel jne (Kes aitab..., i.a.). Sotsiaalhoolekande või lastekaitse kliendisuhet ei alustata, kui olukorra esmase hindamise põhjal selgub, et muretsemiseks ei ole põhjust ning laps ja pere toetust ei vaja (Lastekaitse- ja sotsiaalteenused, i.a.).

Kui pärast olukorra esmast hindamist jõutakse järeldusele, et laps ja pere vajavad toetust, koostatakse plaan, kuhu pannakse kirja, mis osas on abi vaja ning missugune antav abi peab olema (Lastekaitse- ja sotsiaalteenused, i.a.). Plaan ehk juhtumiplaan koostatakse alati koos lapse ja perega, mille toimimist hinnatakse tavaliselt kord aastas ning vastavalt vajadusele viiakse sisse muudatused.

1.4 Teenused ja abi vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud lastele

Toetudes Leoski (2020) artiklile „Iga laps vajab perekonda“, selgub, et 2020. aasta 1. juuni seisuga elas Eestis asendushooldusel ehk pere – ja asenduskodudes 804 last, kellest perevanematega perekodudes 517 ja kasvatajatega asenduskodudes 287 last. Lisaks kirjutab Leosk, et hooldusperedes elas 1. juuni seisuga 134 last. 2019. aasta detsembris oli eestkostel 1399 last ja noort, kellest 1272 on alaealised ja 127 18-aastased või vanemad (Leosk, 2020).

Eestis on vanemliku hoolitsuseta jäänud laste puhul põhimõtteliselt neli asendushoolduse võimalust: lapsele eestkostja määramine, kes võtab lapse enda perre kasvatada, lapse hoolduslepingu alusel hooldusperekonda paigutamine, asenduskoduteenusele suunamine ning

samuti lapse uude perekonda lapsendamine (Vanemliku..., 2014). Vanemliku hooleta jäänud lapse puhul on oluline leida talle võimalikult kiiresti uus kodu, kus on turvaline kasvukeskkond, hoolivad ja püsivad suhted (Leosk, 2021).

ÜRO laste asendushoolduse juhis ütleb, et vanemliku hoolitsuseta jäänud laste puhul tuleb pöörata tähelepanu lapse kõigi õiguste kaitsele, sealhulgas lapse õigus haridusele, tervisele ja teistele baasteenustele, identiteedile, usuvabadusele, keelele, oma vara kaitsele ning pärimisõigusele (Vanemliku... 2014). Lisaks kõigele on oluline pidada meeles lapse parimate huvide esikohale seadmist. Lapsed, kes on jäänud ilma vanemlikust hoolitsusest, kaotavad enda eeskuju. Selle tõttu kogevad need lapsed suurema tõenäosusega vaesust, ebavõrdsust ja vägivalda (Child...2004).

1.4.1 Asendushooldusteenus

SHS § 45⁵ lg 1 kirjeldab asendushooldusteenust, kui kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatavat sotsiaalteenust, mille eesmärk on pika- või lühiajaliselt lapse heaolu ja õiguste tagamine, lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, lapsele turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena.

Lapse loomulik kasvu- ja arengukeskkond on tema perekond (Asendus- ja järelhooldus, i.a.). Selleks et laps saaks elada keskkonnas, mis vastaks tema õigustele ja heaolule, tuleb riigil toetada lapsevanemaid. Vahel aga tuleb ette, et vanemad ei suuda laste eest enam hoolt kanda ja lapsed on jäänud vanemlikust hoolitsusest ilma. LasteKS § 33 lg 1 ütleb, et KOV-il ja SKA-l on õigus laps eraldada perest, kui lapse jätmine perekonda või vanema ja lapse vaheline suhtlus ohustab lapse tervist või elu. Lapse perest eraldamine on viimane abimeede, sellele eelnevalt peavad olema kasutatud kõik muud abimeetmed ja võimalused, et pere aidata. Lapse perest eemaldamise juhul on KOV-il kohustus otsida lastele sobiv asendushooldus väljaspool tema enda perekonda.

Esimene asendushoolduse võimalus on eestkostepered. Sellisel juhul on lapse eestkostjaks ehk seaduslikuks esindajaks sageli kas mõni lapse sugulane, vanavanemad või vahel ka mõni võõras perekond. Perekonnaseadus § 176 lg 2 ütleb, et kui sobivat füüsilist või juriidilist

isikut ei leita, määratakse eestkostjaks lapse rahvastikuregistrisse kantud elukoha järgne valla- või linnavalitsus. Leosk (2020) mainib, et eestkostjal on õigus ja kohustus hoolitseda eestkostetava lapse ning tema vara eest. Laps jääb eestkosteperre kuni bioloogilisse perre naasmiseni, lapsendamiseni või täisealiseks saamiseni (Leosk, 2020).

Hoolduspere kasvatab last, kes pole peresse lapsendatud ega ei ole ka eestkostel. Ta hoolitseb lapse eest pikaajaliselt täiskasvanuks saamiseni või ajutiselt, kuni lapse sünnipere suudab taas lapse eest hoolt kanda (Leosk, 2020). Sellisel juhul on lapse seaduslikuks esindajaks KOV, kellel on perega sõlmitud leping lapse kasvatamise osas. Üldiselt on nii, et igapäevaste asjade üle otsustab pere ise ja tähtsamad otsused nagu tervis ja haridus, on kohaliku omavalitsuse otsustada. Leosk (2020) toob välja, et kõik need otsused peavad olema tehtud koos lapse ja perega ning lähtuma lapse vajadustest.

Asendushooldusteenuse osutamine perekodus on teenuse osutamine kuni kolme perevanemaga peres, kus on samal ajal kuni kuus last (Asendus- ja järelhooldus, i.a.). Perekodus vastutab ja hoolitseb laste eest perevanem, kes elab kas lühi- või pikaajaliselt lastega koos perekodus. Lastega elatakse koos ööpäevaringselt. Asendushooldusteenus asenduskodus erineb selle võrra, et lastega on kasvatajad, kes käivad tööl töögraafiku alusel. Sarnane on see, et asenduskodu peres elab koos kuus last.

Lapsendamine on asendushoolduse vorm, millest on enamik inimesi teadlikud. Lapsendamine toimub perekonnaseaduse alusel ning lapsendamise tulemusel tekib lapse ja lapsendaja vahele suhe nagu bioloogilises perekonnas. Lapsest saab perekonna täieõiguslik liige enda õiguste ja kohustustega. Lapsendamisega kaasneb eluaegne vastutus. Lapsendamine on võimalik, kui lapse vanemad on surnud, neilt on hooldusõigus täielikult ära võetud või nad on andnud lapsendamiseks nõusoleku (Leosk, 2020). Leosk (2020) mainib ka, et Eestis pole palju lapsendatud lapsi, neid on aastas umbes 20-30.

1.4.2 Kinnise lasteasutuse teenus

Kinnise lasteasutuse teenus (edaspidi KLAT) on riigi poolt korraldatav ööpäevaringne teenus, mis loodi alaealistele õigusrikkujatele mõeldud abimeetmete reformi tulemusel, varem täitsid sama funktsiooni peamiselt eri- või kasvatuslike erivajadustega laste koolid (Gornischef ja

Loide, 2019). Kuna KLAT tähendab seda, et tegemist on kohtumääruse alusel lapse vabaduse piiramisega ja see on äärmuslik meede, siis peab otsus laps asutusse määrata, olema väga kaalutletud. KLAT on mõeldud viimase abinõuna lastele, kelle käitumine ohustab tõsiselt lapse enda elu, tervist ja arengut, või teiste isikute elu või tervist (Kinnise lasteasutuse teenus, i.a.). Tsiiviilkohtud võivad lapse paigutada kinnisesse lasteasutusse KOV-i taotlusel ohu kõrvaldamiseks ning kriminaalkohtud prokuratuuri taotlusel siis, kui vähemalt 14-aastane noor on juba mõne õigusrikkumise toime pannud (Pöder, 2021). Lisaks tuleb sotsiaalministeeriumi kodulehelt välja, et teenus on mõeldud kas suure abivajadusega või ka väär- või kriminaalteo toime pannud alaealistele ja ka nendele lastele, kelle puhul asendatakse vahistamine KLAT-iga.

SHS § 130¹ lg 2 ütleb, et KLAT-i eesmärk on toetada lapse psühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, hariduslikku ja kognitiivset arengut, et saavutada püsivad muutused, mis võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu tulla edukalt toime tavakeskkonnas tema enda elu, tervist ja arengut ning teiste isikute elu ja tervist kahjustava käitumiseta. Lapse vabaduse piiramise eelduseks ei ole see, et kõik muud meetmed on läbi proovitud – mõnel juhul võib olla selge, et need ei oleks konkreetse lapse puhul tõhusad või lapse eripärast või olukorrast johtuvalt võimalikud (Piho, 2020). KLATi eesmärk ei ole last kinni hoida, veel vähem teda karistada ja ühiskonnast isoleerida (Gornischef ja Loide, 2019).

Laste seas enamlevinud käitumisriskid olid sõltuvusainete tarvitamine, vargused, koolikohustuse mittetäitmine, hulkurlus ja seksuaalne riskikäitumine (Pöder, 2021). Lisaks eelmainitud riskikäitumistele ilmnevad veel vägivaldsus nii enda kui ka teiste suhtes, k.a. suitsiidikatsed. Pöder (2021) mainib artiklis, et tavaliselt oli lapsel korraga mitu käitumisriski ja lisaks esines paljudel psüühikahäire. Paljudel lastel puudub tugivõrgustik ja tihtilugu on lapsed, kes satuvad kinnisesse lasteasutusse, väärkoheldud. Tervelt kolmandik kinnisesse lasteasutusse suunatud lastest oli asendushooldusel (Pöder, 2021). Samuti tuleb meele pidada, et lapse käitumine on sümptom, toimetulekumehhanism, et endaga või enda ümber olevate sotsiaalsete oludega ja varasemate kogemustega toime tulla. Nendeks kogemusteks võivad olla hooletusse jätmine, väärkohtlemine, traumad, vanemate sõltuvus, õige ravi puudumine (Piho, 2020).

Lapse kinnisesse lasteasutusse paigutamine on võimalik kuni üheks aastaks, kuid mitte kauemaks kui tema täisealiseks saamiseni (Piho, 2020). Lapse asutusse määramiseks tuleb tähtaega põhjendada ja arvesse võtta kõiki tegureid, et laps siiski määrataks kinnisesse

asutusse võimalikult vāheseks ajaks. Piho (2020) sõnul on kinnisesse lasteasutusse paigutamise tåhtajad enamasti aasta vōi siis kuni kooliaasta lõpuni. Vahel tuleb ka ette, et laps saab kooliaasta sees tåisealiseks, sel juhul määratatakse ta asutusse kuni tåisealiseks saamiseni.

1.5 SOS-Lastekūla kui laste sotsiaalteenuste pakkujana

Rahvusvaheline SOS-Lastekūla sai loodud Austria sotsiaaltōõtaja Hermann Gmeineri idee jårgi 1949.aastal, kui Teine Maailmasōda oli lõppenud ja selle tagajårjel oli palju sõjaoorbe. Gmeiner soovis luua orbudele vōimalikult kodulåhedase elukeskkonna. Tånaseks on *SOS Children's Villages International* laienenud rohkem kui 130 riiki (Rahvusvahelisest organisatsioonist, i.a.). Rahvusvahelise SOS-Lastekūla kodulehekūlje andmetel on SOS-Lastekūlasid maailmas kokku 552, neist 149 Aafrikas, 124 Ameerikas, 167 Aasias, 111 Euroopas ja ũks Okeaanias. Eestis on SOS-Lastekūlasid kokku neli, ũks asub neist Harjumaal, teine Virumaal, kolmas Lōuna-Eestis ja neljas Raplamaal.

SOS-Lastekūla Eesti ũhing on asutatud 1994. aastal erinevate annetajate toel ning on Eestis ũks suurimaid asendushooldusteenuse pakkujaid. SOS-Lastekūla eesmårk on suurendada laste ja perede heaolu Eestis ja kogu maailmas (SOS Lastekūla Eesti ũhing, i.a.). Organisatsioon pakub kogukonnapõhist perehooldust ja kohandatud toetust peredele. SOS-Lastekūla Rahvusvaheline kodulehekūlg ũtleb, et kui lapsed ei saa enam elada enda vanematega, siis nemad tōõtavad kogukondadega ja riigiasutustega, et pakkuda lastele alternatiivset toetavat hoolt (*What we do*, i.a.). Lisaks mainib rahvusvaheline kodulehekūlg, et nad teevad ka tōōd laste, perede ja kogukondadega, et ennetada perekondade purunemist ja olla kindlad, et laste õigused oleksid kaitstud.

SOS-Lastekūlas elavad lapsed kaht erinevat tūipi kodudes: perevanemate isiklikus kodus ning SOS-Lastekūla kodudes (SOS pered, i.a.). Perevanemate isiklikus kodus elavad enda vanemate hoolitsusest ilma jäänud lapsed tåiesti tavalist pereelu. Perevanemate kodud vōivad asuda ũkskōik, millises Eesti otsas. Lapsed kåivad kodu låheduses olevates koolides ja lasteaedades, koos perevanema enda bioloogiliste lastega. Oma isiklikus kodus laste kasvatamise plussideks on see, et tagatud on tåielik privaatsus, iseseisvus ning otsustusvabadus (SOS pered, i.a.).

SOS-Lastekülas perevanemaks olemine tähendab seda, et pered elavad ühes kindlas piirkonnas kogukondlikult koos (SOS pered, i.a.). Need on juba eelnevalt mainitud Harjumaa, Virumaa, Lõuna-Eesti ja Raplamaa. SOS-Lastekülas elavad lähestikku erinevates majades mitu erinevat peret. SOS-peredes elavad lapsed viie-kuuekesi koos. SOS-Lastekülas perevanemaks olemine tähendab seda, et ema ja/või isa on kolinud elama lastekülla ning elavad enamiku ajast koos lastega lastekülas (SOS pered, i.a.). Oma vabadel päevadel saavad perevanemad käia ka enda päriselus, aga enamus neist elavad siiski kogu aeg lastekülas. SOS-Lasteküla kodulehelt saadud info kohaselt on SOS-Lastekülas laste kasvatamise eeliseks see, et teised samas olukorras lapsevanemad elavad kohe vahetus läheduses ning neilt saab nõu ja abi küsida, millal iganes. Lisaks saavad perede lapsed koos aega veeta ja mängida.

SOS-Lasteküla pakub lisaks asendushooldusteenusele peretugevdusprogrammi, mis on toetav teenus peredele, kes on sattunud raskustesse. Keeruliste aegade põhjuseks võib olla näiteks see, et lapsed ei soovi koolis käia, pereisa on alkoholiga probleeme või emal on depressioon. Peretugevdusprogrammi eesmärk on ennetada laste perest eraldamist. Kui lasta hädas perel omaette toimetada ning vältida igasugust sekkumist, võib tekkida ühel päeval olukord, kus pere probleemid on juba nii suured, et ainsaks pääseteeks on laste ajutine kõrvaldamine oma perest (Riskipered... i.a.).

Peretugevdusprogramm on teadusuuringutest lähtuv ennetav lähenemisviis, mille eesmärgiks on tugevdada perekonda, parandada lapse arenguvõimalusi ning vähendada lapse väärkohtlemist ja hooletusse jätmist (Strengthening Families, i.a.). See põhineb perekondade, programmide ja kogukondade kaasamisel ehitades üles viis põhilist kaitsetegurit, mis aitavad tugevdada perekonda (Strengthening Families, i.a.). Nendeks viieks teguriks on vanemate vastupidavus, sotsiaalsed sidemed, teadmised vanemlusest ja lapse arengust, vajaduse korral konkreetne tugi ning laste sotsiaalne ja emotsionaalne kompetents (Strengthening Families, i.a.). Uuringud on näidanud, et need viis kaitsetegurit on omadused, mis näitavad laste ja lastega perede jaoks positiivseid tulemusi ning vähendavad laste väärkohtlemist ja hooletusse jätmist (Strengthening Families, i.a.).

Programmis osalemine on vabatahtlik, kuid perega sõlmitakse leping (Riskipered... i.a.). Lepingu sõlmimine on oluline, et pere suudaks programmis püsida vähemalt minimaalse aja, milleks on kuus kuud. Selle aja jooksul koostatakse valla sotsiaaltöötaja või lastekaitsepetsialisti ning SOS-Lasteküla peretugevdusprogrammi tugitöötaja abiga pere

abistamise plaan, mida hakkab koos perega ellu viima SOS-Lasteküla perede tugitöötaja ehk usaldusisik (Riskipered... i.a.).

Programmi kohaselt toimuvad kohtumised kaks korda nädalas ja hakkab toimima nii, et kahel korral nädalas saavad pere ja SOS-tugitöötaja kokku. Ühel korral kontoris ja teisel korral koduseinte vahel, et oleks näha, mis seal toimub, missugune on õhkkond ja kuidas perekond tuleb toime oma loomulikus keskkonnas. Tugitöötaja ülesanne on püüda perekonda tervendada, leida üles ja arendada abivajaja tugevamaid külgi, parandada vajadusel pere sotsiaalseid oskusi või pakkuda perele erinevate erialaspetsialistide abi (Riskipered... i.a.). Tihti juhtub, et suuremad probleemid on esialgu varju jäänud ja alles mitme kodukülastuse järel selgub, milles tegelik probleem on. Kodulehelt loeb välja, et viimastel aastatel on suurenenud nende perede hulk, kus on alkoholi- või narkootikumisõltuvusi, vaimseid probleeme nii emal-isal kui lastel, vägivaldset käitumist nii vanemate kui laste vastu, käitumishäiretega ning koolikohustuse täitmisega hädas olevaid lapsi.

Erinevad pered vajavad erinevaid abimeetmeid. Näiteks, kui lapsevanematel on olnud endil kehv lapsepõlv, siis tihtipeale nad ei oskagi toime tulla igapäeva toimetustega. Seetõttu puudub neil ka teadmine ning isiklik kogemus, kuidas probleemide ilmnemisel neid lahendada.. Paljudele vanematele on vaja õpetada, kuidas laste eest hoolitseda: miks lapsed peavad end pesema, kuidas valida lapsele ilmastikule vastavaid riideid, miks lapsed peavad sooja toitu sööma ning miks on oluline lapsega mängida ning teda eakohaselt arendada (Riskipered... i.a.).

1.6 Probleemiseade

Miljonid lapsed üle maailma elavad institutsioonides, on selleks siis ametlik või mitteametlik asendushoolduse vorm (Child...2004). Vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud lastel, elades institutsioonides, koos enda sugulastega või kasuperedes, on suurem risk langeda ära kasutamise, vägivalda või hooletusse jätmise ohvriks ning nende heaolu ei kontrollita piisavalt sageli (Child...2004). Kuna lapse perest eraldamine on viimane abimeede, siis enne seda üritatakse teha kõik, et laps jääks elama enda bioloogilise perekonnaga. KOV-il on kohustus osutada sotsiaalteenuseid, mis toetavad nii lapsi kui peresid. SOS-Lasteküla pakub asendushoolduse kõrval peretugevdusprogrammi, mille eesmärgiks on aidata lapsevanemaid ja peresid, et laste perest eraldamine väheneks veelgi. SOS-Lasteküla Eesti Ühing on

raskustes peresid aidanud juba 11 aastat, abi on saanud 1100 last ja üle 450 pere – kõik need pered saavad täna laste kasvatamisega ise hakkama (Riskipered ... i.a.).

Minu käesoleva töö fookuses on vanemliku hoolitsuseta laste ja vanemlikust hoolitsusest ilma jäämise ohus olevate laste heaolu toetamiseks kasutatavate abistavate teenuste jm sekkumiste kasutamise praktikad. Fookusest tulenevalt on minu töö eesmärgiks saada ülevaade Raplamaa valdade ja Kose valla lastekaitsetööst, et hinnata vajadust peretugevdusprogrammi järele ning kohalike omavalitsuste valmisolekut uueks teenuseks. Minu töö on valminud SOS-Lasteküla tellimusel, uurimaks, milline on nimetatud valdades huvi ja valmisolek SOS-Lasteküla peretugevdusprogrammi suhtes. Eelnevale toetudes sõnastasin järgmised uurimisküsimused:

- Millised on lastekaitespetsialistide hinnangul igapäevased probleemid, mis tulevad ette lastel ja lastega peredel?
- Millist abi pakuvad vallad lastele ja lastega peredele?
- Mis lastekaitsepetsialistide arvates jääb puudu abi osutamisel lastele ja lastega peredel?

2. PEATÜKK: METOODIKA

Lõputöö empiirilises osas kasutasin kvalitatiivset lähenemisviisi. Kvalitatiivse uurimise käigus keskendutakse ühe objekti süvaanalüüsile, uuritakse toimuva sisu (Laherand, 2008). Intervjuude läbiviimiseks kasutasin poolstruktureeritud intervjuu ehk teemaintervjuu põhimõtet, mille käigus sain küsimusi suunata ja vajadusel esitada täpsustavaid küsimusi.

Koos õppejõududega koostasime intervjuukava - erinevad alateemad ja küsimused. Peale esimest intervjuud korrigeerisime intervjuukava sobilikumaks. Intervjuu algselt koosnes viiest teemaplokist, hiljem neljast. Esimene teemaplokk käsitles sotsiaalteenuseid, mis on konkreetselt mõeldud lastele ja lastega peredele. Antud teemaploki all sai räägitud nii piirkonna kui ka perede eripäradest; abist, mida pakub KOV ning mida lastekaitsespetsialistid peavad hetkel parimaks toimivaks teenuseks ja millest on veel puudu. Teine teemaplokk keskendub laste ajutiselt perest eraldamisele ja asendushooldusteenusele. Kolmas teemaplokk keskendub kinnise lasteasutuse teenusele ning neljas teemaplokk SOS-Lasteküla ja peretugevdusprogrammile.

2.1 Uurimuses osalejad

Planeeritud oli läbi viia intervjuud viie erineva valla lastekaitsespetsialistiga. Uurimuses osales neli lastekaitsespetsialisti neljast erinevast vallast – Kose vald, Kehtna vald, Kohila vald, Rapla vald. Märjamaa valla lastekaitsespetsialistid loobusid intervjuust.

Järgnevas tabelis toon välja uurimuses osalenud valdade elanike arvu, laste arvus valdades ning sotsiaalosakonna töötajate arvu valla kohta, et luua uurimusele konteksti. Lastekaitsespetsialistide arv vallas on 1-3 inimest. Väikseima laste arvuga vald on Kehtna, kus lapsi vanuses 0-18 on 709 ning suurima laste arvuga vald on Rapla, kus lapsi vanuses 0-18 on 1820. Samamoodi on väikseima elanike arvuga vald Kehtna, kus elab Rahandusministeeriumi andmete järgi 5416 inimest. Suurima elanike arvuga vald on Rapla, kus elab 13004 inimest.

Tabel 1. Valdade üldiseloomutus (autori tabel Statistikaameti, Rahandusministeeriumi ja uurimuses osalenud valdade kodulehekülgedelt saadud andmete põhjal)

Valla nimi	Elanike arv	Laste (0-18 vanuses) arv	Lastekaitespetsialistide arv
Rapla	13004	1820	3
Märjamaa	7374	849	2
Kehtna	5416	709	2
Kohila	7322	1214	2
Kose	7211	1177	1

2.2 Andmeanalüüsi meetod

Andmete analüüsimiseks kasutasin juhtumiülest ehk horisontaalset analüüsi. Juhtumiülene analüüs võimaldab vaadelda mitut erinevat juhtumit ühel ajal, mis omakorda tekitab võrdlusvõimaluse. Antud analüüsi eesmärgiks on leida mitme erineva juhtumi läbivad teemasid ning välja selgitada tegevuste või seoste mustrid (Kalmus, Masso ja Linno, 2015).

Intervjuud kodeerisin kasutades induktiivset ehk avatud kodeerimist, mille eesmärk on süvenemine teksti looja/autori mõttemaailma ja selle mõistmine (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Vaatlesin nelja erinevat intervjuud ühel ajal küsimus küsimuse haaval ning otsisin sarnasusi ja erinevusi lastekaitespetsialistide kogemustes. Selle protsessi käigus toimub teksti üksikasjalik lahtiseletamine ja tähenduste dekodeerimine (Kalmus, Masso ja Linno, 2015).

2.3 Uurimuse käik

Intervjuud viisin läbi 2021. aasta märtsis ja aprillis ning need toimusid Skype teel eelnevalt kokku lepitud ajal. Enne intervjuu algust seletasin, et andmed on uurimuses esitatud viisil, kus vastaja ja vald ei ole äratuntavad ning info avalikustamine ei kahjusta kellegi huve. Lisaks küsisin luba intervjuu salvestamiseks ning seejärel tutvustasin uurimuse eesmärki ja fookust. Enne intervjuu põhiküsimuste esitamist küsisin paar sissejuhatavat küsimust – kui kaua on lastekaitespetsialistid antud vallas töötanud ja kaua lastekaitsepetsialistina üldiselt. Intervjuude kestus varieerus 36 kuni 53 minuti vahel. Kõik intervjuud toimusid ainult minu ja lastekaitsepetsialisti vahel.

Intervjuud transkribeerisin veebipõhise kõnetuvastuse programmiga, mille on välja töötanud Tallina Tehnikaülikooli Küberneetika Instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia laboris (Alumäe, Tilk, & Asadullah, 2018). Kõnetuvastuse programm veebis asub aadressil <http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>.

Analüüsi esitamisel on andmetest eemaldatud nimed s.h. valdade nimed, et tagada konfidentsiaalsus. Analüüsis on lastekaitsespetsialistid tähistatud I1, I2, I3, I4 ja I5. Analüüsi esitamisel täiendan arutelu intervjuust pärit tsitaatidega. Tsitaadid on intervjuust võetud muutmata kujul, et edasi anda intervjuueeritavate täpset mõtet. Analüüsis olen kasutanud (...) märke, et eemaldada konteksti mõttes ebaoluline tekst.

2.4 Refleksioon

Enne ülikooli õppima asumist, arvasin, et kunagi ei tee tööd, mis on seotud lastega, sest laste lood lähevad eriti hinge. Õpingute aja suunasin kogu enda energia eakate ja psüühilise erivajadustega inimestele, sest nemad olid juba elu elanud ning neile sai vähemalt midagigi seletada, miks miski on nii nagu ta on. Akadeemilisele puhkusele minnes sattusin lasteaeda õpetajaks, mis oli justkui endale antud lubaduse murdmine. Olles ise töötanud kümme kuud lasteaias õpetajana, pean tunnistama, et lastega töötamine on raske. Töötamine lastega, kellel on igapäevamuredest palju kaalukamad mured, on minu hinnangul kirjeldamatult raske. Lastekaitsespetsialist on keegi, kellel on peab olema suur süda ja väga hea pingetaluvus.

Enne intervjuude tegemist ei olnud mul ootusi, kuidas intervjuud võiksid minna ja millest ma tahaks kindlasti kuulda. Samas oli ootus, et kutsele intervjuus osalemiseks vastatakse esiteks kiiremini ja teiseks et vastatakse. Kahe vallaga oli väga hea kogemus selle koha pealt, esimene vald vastas kohe esimesel päeval ja teine vastas kolm päeva peale kirja saatmist. Teistele pidin saatma mitmeid meeldetuletusi. Ma loomulikult mõistan, et inimestel on palju tööd ja minu küsimustele vastamine pole prioriteet, aga samas ma leian, et viisakas oleks midagigi vastata. Üks vald, kes lõppkokkuvõttes uurimuses ei osalenudki, sinna saatsin ma kirja kolmele erinevale inimesele, üks loobus intervjuust, teine alguses vastas ja hiljem enam mitte ning kolmas ei vastanud üldse.

Intervjuud läksid üldiselt hästi. Esimese intervjuu ajal tekkis natuke segadus sellest, et me olime koos juhendajatega algselt planeerinud intervjuu algusesse ühe tabeli KOV-i teenuste kohta, mille üle intervjuus arutleda, aga see ei toiminud, intervjuueeritaval oli keeruline

vastata, sest loetletud olid kõik teenused, mis on SHS järgi KOV-ide jaoks kohustuslik, samas kui tema lastekaitsetöötajana teadis rohkem spetsiifiliste laste ja perede toetamiseks mõeldud teenuste kohta ja peale esimest intervjuud ma eemaldas selle tabeli ja järgmistes intervjuudes seda ei kasutanud. Kolmanda intervjuu ajal olid tehnilised probleemid aga vaatamata sellele sai intervjuu tehtud. Kuna kõik intervjuud toimusid Skype teel, siis kohati pidin enda juttu täpsustama, sest heli oli vahel ebahühtlane. Samas tehnika kasutamine lihtsustas nii intervjuu läbiviimist, intervjuu alla laadimist ehk kogu tehnilist korraldust.

Peale igat intervjuud tundsin ennast üha rohkem motiveeritumalt. Tunnistan, et lugusid laste eludest kuulates automaatselt tekkisid minus erinevad segased tunded. Aga iga intervjuu taustal jäi kõlama alati positiivsus ja ma arvan, et see mind motiveeriski. Igal lool on oma taust, sisu ning igal lool on isemoodi lõpp.

Intervjueeritavate lugudes oli üllatavalt palju sarnasusi ja samal ajal ka palju erinevusi. Kõigi intervjueeritavatega oli väga huvitav vestlust pidada, sest igal korral sain ma teada midagi uut ja huvitavat. Lisaks paistis lastekaitse spetsialistide jutust välja, kui erinevad on nende töövõtted ja lähenemised on, mis näitavad lastekaitsetöö mitmekesisust.

3. PEATÜKK: ANALÜÜS

Järgnevas peatükis esitan intervjuude tulemused ja analüüsin neid, toetudes teoreetilises osas toodud ülevaatele. Analüüsis käsitlen teemasid, mis on minu arvates olulised antud lõputöö kontekstis.

3.1 Valdade ja nende lastekaitsetöö iseloomustus

Iseloomustades oma piirkonna valda, tõid lastekaitse spetsialistid välja, et nende vallas on olemas põhilised sotsiaalprobleemid.

„sellise põhilised sotsiaalprobleemid on esindatud nagu sõltuvus alkoholist, alkoholisõltuvus, töötus, vanemlike oskuste puudumine on vanemate vaimse tervise probleeme, mille tõttu siis lapsed abi vajavad“ (I1)

„no nii koolikohustuse mittetäitmine, õigusrikkumised, siis lapsed, kellel on siis erinevad puuded, erivajadused, keerulised suhted kodus, kooliväliselt keerulised suhted. noh, ma arvan, et kõik, kõik sellised põhipõhiteemad on, on olemas“ (I3)

Lastekaitse spetsialist tegeleb igapäevaselt väga erinevate juhtumitega ja väga erinevate peredega. Lastekaitse spetsialistid ise ka väidavad, et peresid on väga erinevaid. Nõustun, et iga laps ja pere on erinev, oma ainulaadse koosluse ja probleemidega elukaarel. Pole olemas kahte samasugust probleemi, samasuguses koosluses.

„neid on seinast sein. et on selliseid noh, muidu ütleme toimivaid peresi majanduslikult, sedasi, aga, aga tekkinud suhte probleemidega. on need pered, kus ongi vaja nagu vanemaid igas asjas toetada, et sa paned arstiaja nende perele kinni, käid kaasas nendega, sa vaatad, et tal arved oleks makstud. et, et selles suhtes on väga-väga erinevaid peresi.“ (I2)

„(...) ei ole nagu kõigil ühiseid jooni selles mõttes, et on ju täitsa siukseid peresid, kes noh, eitavad probleemi (...) aga noh, on ka väga palju selliseid, kellel tuleb lihtsalt seda nagu kuvandit või hirmu maha võtta (...). (I4)

Edasi rääkisime uurimuses osalejatega nende koostööpartneritest ja üks osaleja tõi välja väga huvitava fakti. Igal töötajal tekib oma nimekiri erinevatest spetsialistidest, kelle poole ikka ja

jälle pöördutakse, sest nad on näinud, et nad teevad head tööd ja see, mida nad teevad, toimib.

„ (...) üldiselt on nii, et kui, kui, kui üks teenusepakkuja väga-väga hästi sobib, siis tema juurde mina lastekaitsealaga suunan (...) et see võrgustik tõenäoliselt iga ametnik loob endale, saab võib-olla soovitusi kolleegidelt, võrgustikult. et minul on täiesti oma nimekiri oma spetsialistidest, võrgustikuliikmetest kahe aastaga täiesti tekkinud, et seal on kõiki erinevaid spetsialiste, kelle poole siis mina pöördun alati.“ (I1)

Uurimuses osalenud vallad ei osuta ise kõiki sotsiaalteenuseid, vaid ostavad paljud teenused sisse. Enamasti tehakse koostööd erinevate teenusepakkujatega kas Tallinnast, Raplast või Pärnust. Ühe valla töötaja tegi tähelepaneku, et kuna nende vald asub üsna Eesti keskel ja Tallinnasse on pikk tee, siis enamasti nendele, kes teenust vajaksid, jääb sõit Tallinnasse liiga kaugeks ja nad ei jõuagi spetsialisti juurde, mistõttu jääb teenus saamata.

„ (...) sest et on väga palju selliseid peresid, kes ei, nad ei lähe elu sees kohale, kui nad peavad kuskile Tallinnasse sõitma hakkama.“ (I4)

Lisaks erinevatele koostööpartneritele on lastekaitse spetsialistidel ka väga erinevad lähenemised enda töö teostamisel. Kui kohati esines lastekaitse spetsialistide jutus palju sarnasusi, siis läbi jäi kumama siiski iga spetsialisti oma arusaam ning omad võtted lastega ja lastega peredega tegeledes. Üks spetsialist rõhutas intervjuu käigus mitmeid kordi, et nende vallas on lastega pered prioriteet.

„nagu ma ütlesin, on vald väga peredele suunatud ja, ja prioriteet on ikkagi lastega pered, siis reeglina ei ole üheski sotsiaaltoetuse avalduse ükski avaldus saanud eitavat vastust, kus perekond on palunud mingisugust abi (...)“ (I1)

Üks teine lastekaitse spetsialist, kes koordineerib rohkem kõike asendushooldusteenusega seotut, peab väga oluliseks suhteid asendushooldusteenusel viibivate lastega.

„minul on kõigi lastega väga-väga lähedased suhted, nad teavad, et me saame teineteist usaldada, on meil on piirid, reeglid paika pandud, ma olen nende jaoks alati olemas ja me oleme saanud nagu ka kõik keerulisemad juhtumid lahendatud (...)“ (I4)

Selline suhtumine näitab, kui kõvasti tehakse tööd ja kui väga proovitakse aidata lapsi ja lastega peresid. Olgu probleem nii suur kui väike, me proovime ja me tahame aidata.

3.2 Laste perest eraldamine kui üks osa lastekaitsetööst

Et mõista, miks on vajalik laps perest vahel eraldada, palusin lastekaitse spetsialistidel lahti mõtestada kaks mõistet – abivajav laps ja hädaohus olev laps. Uurimuses osalenud spetsialistid seletasid mõlemat mõistet üsna sarnaselt. Hädaohusolev laps on nagu tulekahju, kellega tuleb kohe tegelda, ja laps tuleb perekonnast eraldada. Abivajav laps on laps, kellel esineb abivajadus mõnes valdkonnas, nagu näiteks tervis või haridus. See võib olla näiteks puue, sünnitrauma. Abivajav laps vajab samamoodi kohest tegelemist, aga sellisel juhul pole üldiselt tegemist nõ tulekahjuga, vaid tuleohtliku olukorraga, millel tuleb silma peal hoida.

„abi peamine vahe on see, et hädaohus laps vajab kohest olukorrast eemaldamist. abivajava lapsega on natukene aega, eks ole. abi on vaja, aga noh, jah, selles mõttes, et ta võib nii öelda sinna keskkonda jääda, aga et koheselt tuleb selle olukorraga tegeleda ikkagi.“ (I3)

„no hädaohus laps on see, kus me nagu reageerime nagu koheselt, et kas siis meie koos politseiga tavaliselt või on, politsei kutsub meid nagu siis endale koostööd tegema. aga abi vajava lapsega on selliselt, et see ütleme päris otseselt ei põle, aga võimalikult ruttu peame tegelema.“ (I2)

Mitte ühelgi uurimuses osalenud lastekaitse spetsialistil pole kogemust perega, kuhu on laps tagasi antud, sest nende sõnul on nad juba kõikvõimalikud viisid nende abistamiseks ära kasutanud ja polnud võimalik lapsi enam bioloogilisse peresse edasi jätta.

„no kui mina tulin (...) valda (...) siis oli eeskostel neli last. tänasel hetkel on kuusteist last. et see on väga hüppeline tõus. miks neid eraldamisi on olnud minu ametiajal, nii palju, on see, et nendes peredes oli tegelikult pikka aega probleemid ja, ja lapsed elasidki tegelikult abivajaduse piiril. et nii-öelda nendele vanematele anti pidevalt võimalusi, pakuti toetavaid teenuseid, kahjuks ei toimunud ja, ja seetõttu ajapikku siis need lapsed kõik perest oli vaja ära eraldada.“ (I1)

„meil tegelikult vist, las ma mõtlen, päris nii ei olegi olnud, et me oleme peresse tagasi andnud, et kui me selle otsuse oleme teinud, siis see ongi nagu olnud lõplik. et siis on kõik võimalused juba ära kasutatud.“ (I2)

Ühel lastekaitse spetsialistil on hetkel üks juhtum küsimärgi all, kas lapsed antakse bioloogilisse peresse tagasi või mitte. Tema arvamus on, et nende laste huvides oleks parim, kui neid tagasi bioloogilisse perekonda ei saadetak.

Iga juhtum on ainulaadne, ometigi tulevad välja üsna sarnased põhjused kui tegemist on laste perest eraldamisega. Enamasti on need seotud laste hooletusse jätmisega, vanemate alkoholiprobleemidega, vaimse ja füüsilise vägivallaga. Lastekaitsespetslistide jutust jäi selline mulje, et nende juhtumite puhul olid vanemad justkui teinud kõik, et lapsel ei oleks talle sobivat elukeskkonda. Viimase kolme aasta jooksul olid spetsialistid kokku puutunud erinevate raskete juhtumitega. Aga oluline on siinkohal välja tuua, et kui abi on osutatud, siis nende laste elukvaliteet tõuseb.

„üks oli seksuaalne kuritarvitamine, et see nagu ei olnud mõeldavgi, et ta jääb sinna peresse alles, siis oli narkomaania, üks oli vägivaldne isa, et kes nagu seadis laste elu päris ohtu, siis oli narkomaanide lapsi, üks laps oli see, kes nagu anti kohe ära juba me teadsime ette, et see ema annab ära, kui ta sünnib. täitsa vastsündinu oli.“ (I2)

„et on siuke hästi-hästi-hästi raske lugu, kuidas lapsed on nagu kõrvale tõrjutud oma vanemate poole pealt ja ja minu jaoks oligi otsustav hetk see, kui tol hetkel kuueaastane tütarlaps hakkas siis ka juba oma käsi kraapima. ja siis ma sain aru, et seal ei ole nagu see, siis ta läheb täpselt sama teed nagu oma vanemate ja sealt august, meil ei ole mõtet seda last enam hakata nagu sedasi välja kaevama, kui meil on võimalik hetkel see muudatus ära teha. ja ma praegu leian küll, et see oli jumala õige samm, sest et need lapsed on väga ree peal hetkel.“ (I4)

Vaimse vägivallaga on spetsialistide sõnul kõige raskem tegeleda. Ühe valla spetsialt tõi välja, et vaimset vägivalda on väga raske tõestada, mistõttu on ka raskem neid lapsi kaitsta.

„(...) aga vaimne vägivald on midagi sellist, mida on väga raske tõestada. Ja ühel hetkel, kui kõik osapooled ütlevad, et seda tegelikult ei ole olnud ja me kõik valetasime, siis kuidas sa tõendad seda?“ (I4)

Üks suuremaid põhjuseid, miks lapsed üldse jäävad hooletusse, on vanemate puudulik teadmine, mida lapsevanemaks olemine endast kujutab. Uurimuses osalejate hinnangul on need lapsevanemad tihti ise peredest, kus on olnud palju vägivalda ja kus omakorda nende vanematel olid puudulikud teadmised või siis on tegemist vanematega, kes ise on üles kasvanud asendushooldusteenusel.

„(...) näiteks lapsepõlves on lapsevanem ise ei ole saanud kunagi emaarmastust, vanemate hoolivust ei ole seal vanemate hoolivust ja hellust ja, ja niisugune hästi kaootiline elu olnud

ja tema ju peegeldab selle oma laste peale välja, sest tema jaoks on see normaalsus, tema ei saa aru, et mitte midagi oleks valesti.“ (I4)

„ (...) see on ka üks lapsevanema, (...), kes on ise olnud väga hooletusse jäetud oma lapsepõlves. ja ta väga absoluutselt ei adu, mida tähendab lapse kasvatamine, et tal on kolm väikest last.“ (I4)

Küsites lastekaitse spetsialistidelt, kas oleks saanud veel midagi teha, et need lapsed siiski oleksid saanud jääda enda bioloogilisse perekonda, siis üldine vastus oli ei. Ei sellepärast, et nende vanematega oli juba pikka aega tööd tehtud ja pikka aega antud üha uusi võimalusi ennast tõestada lapsevanemana.

„nende laste puhul vist ei oleks olnud enam, et tavaliselt see on mitmeaastane protsess, et sa proovid ja proovid ja nagu mitte midagi, pigem näed, et laps kahjustub kogu selle loo juures ja siis on tehtud otsus, et ära võtta. no muidugi, mis on need ärakasutatud lapsed, et seal tavaliselt see tuleb äkki välja, et seda me ei teadnud ennem ja siis tehakse kohe otsus.“ (I2)

„ (...) et need perekonnad, kelle lapsed eraldati minu ametiajal, olid saanud väga pikaajaliselt seda tuge abi, erinevaid võimalusi. (...) ja kahjuks ei olnud nende perede puhul enam võimalik rohkem muud pakkuda kui see, et lapse heaolu huvides oli vajada keskkonnast eraldada.“ (I1)

3.3 Sotsiaalteenused lastega peredele

Järgmiseks analüüsin sotsiaalteenuseid, mis on konkreetselt suunatud lastele ja lastega peredele.

Esimeseks lastele ja lastega peredele suunatud sotsiaalteenuseks on lapsehoiuteenus. See on üks neist teenustest, mida KOV peab pakkuma, mida aga neis KOVides, kelle lastekaitsetöötajad uurimuses osalesid, kõige vähem pakuti lastele ja lastega peredele. Valdades töötavate spetsialistide sõnul, on enamasti ikkagi olemas lasteaiad ja lastehoiud, kuhu vanemad saavad lapsi päevaks viia. Seetõttu lapsehoiuteenusele vajadus justkui puudub.

„kuna (...) on lasteaiakohti piisavalt, siis ei pakuta lastehoiuteenust, selleks ei ole lihtsalt vajadust (...).“ (I1)

„(...) meil on kolm erinevat lastehoidu lisaks lasteaedadele, et, et siis, siis on meil võimalik võimalik sinna suunata (...).“ (I3)

„(...) meil on lisaks lasteaedadele ka lastehoiud kaks tükki, mida siis üldiselt seal peavad siis need lapsed, kes kellel ei ole veel lasteaia kohta ja siis vald hüvitab selle summa selle võrra, et et siis selle vanema omaosaluseks jääb sama palju, kui jääks siis lasteaias näiteks.“ (I4)

Kui lapsehoiuteenus siiski kasutatakse, siis enamasti on teenusel need lapsed, kes on raske või sügava puudega. Tuleb veel välja, et isegi kui teenus on vajalik, ei ole võimalik seda koha peal pakkuda, vaid ostetakse mujalt sisse.

„no hetkel on meil ainult ühe sügava puudega lapsele (...) hoolekandekeskuses lapsehoiuteenusel. et meil koha peal ei olnud, ei pakuta seda.“ (I2)

Lisaks mainisid lastekaitsespetsialistid, et kuigi lapsehoiuteenus väga ei kasutata, siis vajaduse tekkimisel on nad selleks valmistunud ning saavad alati seda pakkuda.

Järgmiseks analüüsin lastele mõeldud nõu institutsionaalseid teenuseid ehk teenuseid, mida pakutakse erinevates asutustes. Järgnevalt räägin lähemalt turvakoduteenusest, KLAT-ist, asendushooldusteenusest ja järelhooldusteenusest, millest kõik peale KLAT-i on KOV-i poolt pakutavad sotsiaalteenused. KLAT on riigi poolt pakutav teenus.

Üheks selliseks institutsionaalseks teenuseks on turvakoduteenus. Turvakodusid on Eestis on vaid teatud kogus. Iga vald ei saa endale lubada turvakodu ülalpidamist ning sellest tulenevalt teevad antud uurimuses osalenud vallad koostööd erinevate läheduses asuvate turvakodudega. Turvakoduteenusele saadetakse lapsed kas Pärnusse või Tallinnasse.

„(...) näiteks kui meil on vaja eraldada lapsed, siis jah, me peame nad suunama turvateenusele, (...) siis oleme teinud koostööd Pärnu Laste ja Noorte Tugikeskusega.“ (I1)

„meil ei ole turvakoduteenust. ei seda me ostame Tallinnalt sisse, kui peaks vaja olema. sest meil on mõni aasta, kus meil üldse ei olegi seda vaja ja mõnikord on jälle vaja.“ (I2)

„(...) et me oleme saatnud erinevatesse piirkondadesse, nii Tallinnasse kui Pärnusse, et vastavalt sellele, kus siis ilmselt vaba kohta.“ (I3)

Ühe valla spetsialist pole enda tööaastate jooksul veel turvakoduteenust pidanud kasutama, vaid on saanud lapse saata otse SOS-Lastekülla või mõnda hooldusperesse.

„turvakoduteenuse osas on niimoodi, et olen paaril korral äärepealt pidanud seda kasutama ka, olen saanud SOSsiga või hoolduspere otse ära rääkida, nii et laps läheb otse bioloogilisest perekonnast (...)“ (I4)

Järgnevalt analüüsin intervjueeritud lastekaitsespetsialistide kogemusi KLAT-iga. Kogemused kinnise lasteasutusega on vallati erinevad. Kahes vallas puudub kogemus kinnise lasteasutusega, kuigi mõlemad vallad on uurimuses osalenud spetsialistide tööaja jooksul korra tahtnud mõlemast vallast ühte last teenusele suunata, aga mõlemal juhul kohus ei rahuldanud otsust.

„meil ei ole ühtegi last sellel teenusel me oleme tahtnud ühte last panna, aga kohus ei rahuldanud meil seda, sest ta arvas, et, et asi ei ole nii hull ja täna, kui me mõtleme, siis võib-olla oli hea, et kohus nii otsustas, sest asjad on nagu paremaks läinud, et seal võib-olla oleks temast päris pätt lõpuks tulnud.“ (I2)

„ (...) ainult ühte oli soov suunata, aga Sotsiaalkindlustusametist sain ma vastuse ei, et seal tuleb rakendada muid asju.“ (I3)

Ühel uurimuses osalenud spetsialistil on üks kogemus KLAT-iga.

„on olnud üks kogemus küll, kus üks eeskostetav noor oli suunatud kinnise lasteasutuse teenusele, ta oli ohtlik nii endale kui, kui teistele. tema käitumine ühe aasta jooksul ei paranenud seal asutuses oluliselt ja, ja seetõttu me palusime kohtul seda aega pikendada aasta võrra.“ (I1)

Ühel uurimuses osalenud spetsialistil on kogemus kahe juhtumiga. Aga antud juhtumite puhul leiab sealne lastekaitsespetsialist, et mõlemad lapsed on tegelikult väga valel teenusel. Mõlemad lapsed on ohtlikud iseendale ja selle asemel, et nad oleksid kinnises asutuses koos tõsiste õigusrikkujatega, võiksid nad hoopis olla teenusel, mida Eestis tegelikult veel isegi ei pakuta. Tegemist on ravikoduteenusega.

„mõlema juhtumi puhul on üks valdav joon, et see teenus pole nendele lastele, aga kuna Eestis ei ole paremat teenust, siis ei ole teist valikut. (...) üks on (...) niisugune nagu vaimne võimekus on madal, põhjus-tagajärg seost ei ole ja ta on ohtlik endale või teistele. (...) ja täpselt samamoodi on selle asendushooldusteenuse (...) lapsega, et tegelikult on hästi siiras, ta ei ole vägivaldne, ta ei ole eluohtlik teistele. aga ta seab ennast ohtu enda käitumisele ja me ei saa seda tagada ilma tema liikumist piiramata.“ (I4)

Sama valla lastekaitespetsialist seletas, mida endast ravikoduteenus kujutab.

„(...) sellistele lastele, kes on psüühikahäiretega meditsiinilistel kaalutlustel ohtlik, kas endale või teistele vajaksid natuke kinnisemat režiimi või noh, üks võiks lukus olla või kinni olla, mingi kindel kava, et nad ei peaks oma peas nagu diskussiooni pidama, et nüüd ma lähen või nüüd ma teen, nad teavad, et nad ei saa nagunii teha, et siuke keskkond, kus on niisugune hästi teraapiline intensiivne üksühele aga mitte tõsiselt õigusrikkujatega koos.“
(I4)

Laste suunamine ja plaan suunata kinnise lasteasutuse teenusele on toimunud mitmetel erinevatel põhjustel. Uurimuses osalenud spetsialistide sõnul tundub peamiseks põhjuseks olevat ennast hävitav käitumine. Kui puudub turvatunne, vanemate poolne armastus, hooliv pere, siis mulle tundub, et see ennast hävitav käitumine on kui appikarje. Laps ei oska seletada neid segaseid tundeid ja enda väljaelamiseks on lihtne iseendale haiget teha. Tundub, et nad ise tunnevad ennast tohutult süüdi toimivas ning see enesehävitus on justkui ajutine väljapääs olukorrast. Kõigi eespool mainitud laste ühiseks tunnuseks on katkine pere.

„no tegu on väärkoheldud lapsega, tal on ka diagnoositud seal erinevat häired, et, et tema vaimne võimekus, tema pere taust, tema kogemused kõik see kahjustas seda noort niivõrd (...)“ (I1)

„hästi keeruline tausta oli, narkomaanide laps sündis. (...) siis ta saatus lastekodusse siis ta oli lastekodus, siis üks naisterahvas võttis ta endale eestkostele, siis ta tuligi meie valda, siis tegelikult selgus, et ka see inimene ei hoolitsenud ta eest (...) ja meie võtsime ta nagu teist korda kodust ära“ (I2)

Järgmiseks institutsionaalseks sotsiaalteenuseks on asendushooldusteenus. Vallati varieerub asendushooldusel viibivate laste arv, keskmiselt on neid lapsi 16 valla kohta. Üks tihedamini mainitud lauseid, mida asendushoolduse kohta öeldi oli see, et lapsed on mööda Eestist laiali ning lapsed suunatakse teenusele just sinna, kus on vaba kohta.

„(...) see teenus on korraldatud kahjuks mitte oma vallas, et meil on need lapsed kõik mööda Eestit laiali.“ (I1)

„selles mõttes samamoodi siis suuname vastavalt sinna, kus, kus kohta on.“ (I3)

Üks lastekaitespetsialist tõi välja väga huvitava kitsaskoha asendushooldusteenuse kohta. Seaduse järgi peab lastekaitespetsialist asendushooldusel viibiva lapsega aastas kokku saama

kaks korda, mida on ilmselgelt vähe. Kui vald on lapse eestkostja ja laps isegi ei oska enda eestkostjaga ühendust võtta, siis tekib küsimus, et kuidas see kõik võib lapsele mõjuda. Sama spetsialist tõi välja, et tema arvates on ülioluline teha lastega päritolutööd. Lapsed peavad teadma, kust nad tulevad. Nende haavadega tuleb teha tööd kohe ja praegu, muidu me laseme neil lihtsalt ajutiselt kinni kasvada ja nad peavad hakkama ise nendega täisealisena tegelema, aga siis võib olla juba hilja ja püsiv kahju on tehtud.

„ (...) ma teen väga intensiivselt lastega päritolutööd ja (...) ei ole ainult see, et kaks korda aastas nagu seadus ette sätestab, et käige lapsi näiteks külastamas ja vaatasin, kuidas neil läinud on, et minu printsiip on siiski see, et et, et kui ma seal lapse sinna teenusele suuname, siis tihtipeale ju tegelikult alles sel hetkel me saame selle lapsega toimetama hakata, et siis see, et ma nüüd siin kuueteist aasta pärast leian see uuesti üles, siis vaatame, kuidas nagu täisealiseks saad, kust me sealt edasi lähme, onju, et, et see teeb töö, peab olema nagu sidus intensiivne, et laps teab, kes on tema seaduslik eestkostja. eestkostja ei ole lihtsalt mingi ametnik, sest et ametnikule ei hakka lapsi elu sees oma südant puistama, aga, aga ta täpselt samasugune inimene, kes on tema jaoks olemas ja teda kuuleb ja probleeme on võimalik ju siis ka varasemalt ennetada, neid kaardistada.“ (I4)

Järelhooldusteenusest on jäänud mulje, kui suhteliselt uuest teenusest, millega pole lastekaitse spetsialistidel väga kokkupuudet. Tihti on nii, et lapsed pole jõudnud veel sinna ikka, et minna üle asendushooldusteenuselt järelhooldusteenusele.

„meie lapsed on praegu kõik sellises vanuses, et järelhooldusteenusel ei ole hetkel ühtegi last, aga siin peagi üks noor läheb ellu (...) ja me suuname siis selle noore järelhooldusteenusele, et tema üleminek nii-öelda täiskasvanu ellu oleks sujuv ja ladus.“ (I1)

Järelhooldusteenuse üheks tingimuseks on edasi õppimise soov ning loomulikult ka soov teenust edasi saada, vahel aga tuleb ka ette, et kui laps on jõudnud täiskasvanuikka ning peaks minema üle asendushoolduselt järelhooldusele, siis tal on teised plaanid ning ta loobub teenusest.

„üks poiss (...) sai täisealiseks, aga tema ei soovinud mitte midagi. (...) no järelehooldusteenuse üks põhimõte on see, et laps peab jätkama haridusteed ja ta sinna teenusele jääda ei saa ja, ja see noormees siis koolis jätkata ei soovinud.“ (I4)

Ühel vallal on olnud aga kaks positiivset näidet järelhooldusteenusest, kus mõlemad oli huvitatud edasi õppimisest ja võtsid vastu abi oma ellu minemiseks.

„ (...) ühe lapse puhul (...) oli alguses pool aastat, kuni ta veel õppis, oli ta veel seal asenduskodus ja pärast on siin. (...) praegu meil kaks last ongi (...) kuna nad said kaheksateist, siis nad said meie sotsiaalpinnad endale ja siis me pakkusime neile aasta aega seda järelhooldust, et nad ikkagi kindlalt hakkama saaks.“ (I2)

Lastele ja lastega peredele suunatud sotsiaalteenustest suurimat kasutust leiab lastekaitse spetsialistide räägitut hinnates asendushooldusteenus ja tugiisikuteenus, mis tunduvad olevat ka ühed nõ hästi toimima pandud teenused. Kuna neid teenuseid kasutatakse palju, siis arvan, et sellisel juhul on lihtsam üles leida kitsaskohti, mis tekkinud on.

3.4 Toimetulekut soodustavad sotsiaalteenused

SHS näeb ette, et KOV-id võiksid pakkuda 13 erinevat sotsiaalteenust. SHS ei määratle teenuste puhul konkreetseid sihtrühmi, vaid abivajadust teenuse saamiseks, samas, praktikas on kujunenud teenuste osutamine sihtrühma põhiseks. Näiteks, kui intervjuude käigus soovisin lastekaitse spetsialistidelt teada saada kõigi kohustuslike teenuste kohta, teadsid nad sisuliselt vaid neid teenuseid, mida nad pakuvad konkreetselt lastele ja lastega peredele. Lisaks selgus intervjuude käigus, et valla siseselt oli ära jaotatud tööülesanded lastekaitse spetsialistide vahel – näiteks asendushooldusteenusega tegeles üks spetsialist ning teine spetsialist tegeles nõ kõige muuga – mis samuti mõjutas spetsialistide teadmisi erinevate sotsiaalteenuste sisust.

Intervjuueritid lastekaitse spetsialistide räägitu põhjal võib väita, et tugiisikuteenus on üks enam vajaminevamaid teenuseid. Tugiisikuteenus on justkui universaalne teenus, mis on mõeldud igas vanuserühmas inimesele ja sobitub vastavalt abivajaja vajadustele. Tugiisikuteenusel on mitmeid erinevaid võimalusi, kuidas tugiisik saaks abiks olla. Tugiisik võidakse määrata näiteks terve perele.

„ (...) üks võimalus suunata perre tugev tugiisik, kes siis üks kuni kaks korda nädalas suhtleb lapsevanemaga, käib perel külas, suunab, vajadusel abistab, saadab erinevatel toimingutel ametiasutustes vaatleb perekonna üldist olukorda, nii-öelda annab nõu võib-olla, kuidas lastega paremini ümber käia, kuidas nendest paremal viisil hoolitseda. et see on nagu tugiisiku roll, et seal see seatakse siis mingid eesmärgid, millest lähtuvalt tehakse siis

erinevaid samme, et, et pere nii-öelda suudaks ise oma lapse ülesse kasvatada. et ei oleks vaja nii-öelda siis muud sekkumist.“ (I1)

Kui mõni vald leiab, et tugiisikuteenusest on abi perele, siis mõnes teises vallas määratakse tugiisik ainult lapsele.

„(...)on koolis või lasteaias lapsel tugiisik ja on neid, kes võtavad näiteks lapse koolist ja siis on temaga seni, kuni vanem tuleb töölt. sõltub sellest, mis vajadus nagu lapsel on. Et enamustel on kas lasteaias või koolis ikkagi see tugiisik.“ (I2)

Kolmas variant tugiisikuteenuse kasutusest ongi näiteks SOS-Lasteküla peretugevdusprogrammi näol.

„(...) et meil on lastele tugiisikuid, (...) siis perekondadele on siis sama SOS-Lasteküla peretugevdusprogrammi tugiisik.“ (I3)

Teine aktiivselt kasutuses olev toimetulekut toetav sotsiaalteenus on sotsiaaltransporditeenus, mis on universaalne ja mõeldud kõigile valla kodanikele. Erinevates valdades on sotsiaaltransporditeenusele erinevad nõuded ja tingimused.

„(...) kõigile nii täiskasvanutele kui ka lastele teenusele jõudmiseks. et siin on erinevad lahendused, pigem on see olnud siis sellisem, pikemad sõidud Tallinnas ja nii edasi, et aga, aga üldiselt on see teenus kättesaadav kõigile vallakodanikele.“ (I1)

„on, et meil on olemas selline (...) kes pakub sotsiaaltransporti, et noh, ta on peamiselt nagu eakatele, aga me oleme ka laste puhul seda kasutanud või siis sõidame ise nendega“. (I2)

„meil on siis auto ja autojuht ja siis üks sotsiaaltöötaja siis koordineerib, ehk siis paneb, paneb kirja sõidud.“ (I3)

Intervjueeritavate sõnul on teenus enamasti korraldatud nii, et iga valla elanikul on võimalus ennast kirja panna, kuna ta sõitu soovib. Hiljem esitatakse sõidu eest arve ja kui isik ei ole võimeline selle eest maksma, siis ta saab teha avalduse valda, et tema sõit hüvitataks. Lisaks peab mainima, et enamasti on valdadel koostöölepingud mõne firmaga, kes pakuvad teenust. Alaealistele isikutele on enamikes valdades teenuse kasutamine tasuta.

„seal on nii, et mingi osa maksab, oleneb sissetulekust, meil on nagu kõik toetused, sissetulekupõhised meil, kui ikkagi inimesel raha ei ole, siis maksab vald sellest eest ja kui me ise sõidame valla autoga, siis, siis me ei küsi selle eest raha.“ (I2)

„no selles mõttes, et-et kui sõit toimub, siis ju esitatakse arve ja kui kodanik ei, ei ole suuteline selle eest ise maksma, siis ta teebki sotsiaaltoetuse avalduse ja palub see arve valla poolt siis hüvitada.“ (I1)

Üheks suureks valdade probleemkohaks on eluruumi tagamise teenus. Intervjueeritavate sõnul tuleb tihti ette, et sotsiaalruumid on hõivatud. Inimesi, kellel on raskusi eluga järje peale saada, on palju ja kuna sotsiaalkorterid on ikkagi odavama hinnaga, kui üürikorterid, siis inimesed, kes endale enda kodu lubada ei saa, saavad vallalt abi paluda ja neile otsitakse koht, kus nad saavad mingil perioodil elada.

„meil on sotsiaalkortereid, mis on küll enamasti hõivatud, see on selline natukene probleemne teema meil, et neid võiks olla rohkem, kuhu, kuhu suunata. aga me oleme siiani leidnud leidnud lahendusi.“ (I3)

„(...) inimesed lähevad sotsiaalpinna, ega nad nagu arvavad, et see on nagu surmani neil mõeldud, et mis siis, et tema elujärg on paranenud ja mõlemad käivad tööl ja uhke auto majas, aga aga ta ei, tal ei ole nagu motivatsiooni, et ma peaks ka oma kodu vaatama, et nad arvavadki, et ta jääbki sinna, aga, aga noh, tegelikult see on ju mõeldud nagu mingiks perioodiks, kui ta saab jalad alla, et siis ta läheb oma elu peale, saavad järgmised sinna tulla.“ (I2)

Lastega peredele sotsiaalpinna leidmine on omamoodi keeruline protsess. Sotsiaalpinnad on enamasti hõivatud just teatud kontingendi poolt, kes on juba aastate eest sinna elama jäänud. Ühe valla spetsialist tõi välja, et tavaliselt on sotsiaalkorterid hõivatud isikute poolt, kelle ellu kuulub palju alkoholi ja vägivalda. Need on isikud, kes on juba aastakümneid teatud eluviisi harrastanud ning lahkuvad sotsiaalpinna tihtipeale ainult fataalsel teel. See ei ole koht, kus laps võiks elada.

„(...) et sotspinnal on siiski hästi palju valdavalt alkoholismi vägivalda, noh selles mõttes seal on olnud juba. ütlen kakskümmend aastat enne seda, kui mina siia tööle tulin juba teatud kontingent ees, kes ei ole see, et siinamaani lahkunud. et tihtipeale on nemad lahkuvadki fataalsel teel ja see ei ole keskkond, mina leian, kus ühelgi lapsel elada.“ (I4)

Lisaks tõi sama valla spetsialist välja teise olulise puuduse sotsiaalpinna teemal. Nimelt on sotsiaalpinna/munitsipaalkorterid väga väikesed. Pere, kus on näiteks kolm või enam last ei mahu antud pinnale elama.

„ (...) siin valla keskel on erinevad munitsipaalkorterid, kuhu saab ka peresid suunata, aga nad ei ole suured pinnad. et kui seal on, ütleme, kolm-neli last, siis ühetoalises on natuke keeruline nendega. (...)“ (I4)

Harvemini kasutatakse toetava sotsiaalteenusena näiteks võlanõustamisteenust. Lihtsamates küsimustes saavad enamasti aidata ka valla töötajad ise, aga raskemate juhtumite puhul ostetakse teenust sisse erinevatelt teenusepakkujatelt.

„ (...) mina olen reaalselt kolme aasta jooksul äkki ühe korra ainult näinud, et inimene sooviks seda teenust, et on selle vastu võtnud, et loomulikult ma olen paljudel kordadel pakkunud, aga kui inimeste vastu ei võta, siis meie nende eest seda teha ei saa.“ (I4)

„ostame teenust sisse, sellist väikest tehakse koha peal, sotsiaalnõunik teeb aga, aga kui on jah sellised raskemad juhtumid, siis on meil koostööleping.“ (I2)

Kõik eelpool nimetatud sotsiaalteenused on saadaval kõigile. Toimetulekut toetavatest sotsiaalteenustest lapsed ja lastega pered enamasti kasutavadki lastekaitse spetsialistide hinnangul sotsiaaltransporditeenust. Teised toimetulekut toetavad sotsiaalteenused on pigem sellised, mida lapsed ja lastega pered ei kasuta või ei vaja. Muidugi on ka neid juhtumeid, kus tuleb ette, et lapsed ja lastega pered vajavad teisi toimetulekut toetavaid sotsiaalteenuseid nagu eluruumi tagamise teenus ja võlanõustamisteenus.

3.5 SOS-Lasteküla ja peretugevdusprogramm

SOS-Lasteküla on üks peamisi organisatsioone Eestis, mis tegeleb vanemate hoolitsusest ilma jäänud lastega. Kõikidel uurimuses osalenud lastekaitse spetsialistidel oli organisatsiooni kohta vaid häid sõnu, nad teevad õiget asja ja teevad seda südamega.

„minule on ta pigem selles mõttes ikkagi positiivse mulje jätnud, et, et nad on suutnud seda neid asju arendada tänapäevasemaks. et, et kõik see nii-öelda pere peremudel, mudeli loomine siis, peremajad, et, et kõik see on nagu ikkagi minu meelest parem.“ (I3)

„ (...) ma olen käinud seal kunagi kooli raames praktilal, mulle jättis see asutus väga positiivse mulje. et selles mõttes on hea kuvand, ütlen aga mul ei ole olnud väga palju nagu ametialaselt kokkupuudet selle asutusega.“ (I1)

Kaks omavalitsust on juba liitunud SOS-Lasteküla peretugevdusprogrammiga. Ühel omavalitsusel on natuke pikem kogemus programmiga ja sealse lastekaistespetsialisti arvates on tegemist väga hea teenusega.

„ (...) minu meelest on see suurepärane. Sellepärast, et peretöötaja teeb ikkagi väga head nagu intensiivset tööd nende peredega. ja et meil ametnikena oleks, oleks tegelikult väga-väga keeruline nii tihti kõiki neid peresid külastada ja, ja nii intensiivselt nende ellu sekkuda.“ (I3)

Lastekaitsespetsialist rääkis veel erinevatest juhtumitest, kuidas neil peretugevdusprogramm edeneb. On olnud ka neid, kes ei soovinud programmis osaleda ja kellega on praeguseks leping lõpetatud. Aga on ka väga positiivseid lugusid.

„enamasti on läinud üsna-üsna hästi, on siin olnud ka üks pere, üks ema, kes siis ikkagi kategooriliselt keeldus. et talle just sai häirivaks see, et tema kodus käiakse. ja, ja, ja siis ta lihtsalt oli otsustanud, et nüüd see talle ei meeldi ja siis see jäigi katki. on siin paari perega, on on ka lõpetatud, et, et niisugused põhiprobleemid on lahendatud, inimene on aktiivsemaks muutunud ja, ja tegeleb ja toimetab enda ja oma lastega. üks pere on ka see, kus siis ajutine eeskoste lastele seatud, ehk siis lapsi enam ema juures ei ole, seal sai ka ära lõpetatud.“ (I3)

Teiseks vallas, kes on samuti liitunud peretugevdusprogrammiga, ei ole kogemus nii pikaajaline, et neil midagi täpsemalt selle kohta rääkida oleks.

„meil on suhe väga algusfaasis, ega ma väga detailset veel ei oska mingisuguseid lahendusi välja pakkuda.“ (I4)

Kahe valla lastekaitsespetsialistid polnud peretugevdusprogrammist veel midagi kuulnud. Tehes neile väikse ülevaate, olid spetsialistid eriarvamusel teenuse vajalikkusest. Ühe valla spetsialist ütles, et tema arvates oleks programmist kindlasti kasu.

„võib-olla isegi oleks küll selles suhtes, et need on ju iseenesest hea, kui mõnel perel on (...) et aga muidu ütleme kõik see teenus võib-olla, et vanemad toimetulekut toetada, see on nagu väga hea ju.“ (I2)

Teise valla lastekaitsespetsialist oli aga teisel arvamusel, kuna seal vallas toimib tugiisikuteenus väga hästi.

„(...) et jah, tegelikult me sarnast teenust juba pakume, et meil on valla koosseisus inimene, kes kes, kes käib siis perede juures ja ma arvan, et see on ka nagu selline personaalsem võib-

olla, et see inimene kuulub meile valda-valla koosseisu ta on nii-öelda lastekaitse parem käsi. et minul on temaga nagu igapäevaselt kontakt.“ (I1)

Ootused programmi toimimisele on lastekaitsespetsialistidel järgmised:

„mõistlikkuse piires ikka need ootused, et ta ei saa ju ühelt inimeselt eeldada, et kõigi nende pereelu seal kuidagi korda teeb.(...) pigem nagu ootus ongi sellel tugitöötajad, et ta suudaks selle pere luua sellise kontakti, et nad mõistaksid, et ei ole meie ega tema pere vastu, vaid on pere poolt selliselt, et saada nagu kokkuleppele, kuidas me saame siis edasi minna niimoodi, et kõigil oleks parem. et see fassaad maha võtta, et, et keegi ei ole siin kedagi rünnata, vaid me saame aru, et, et on vaja näiteks lapsevanemal tuge ja abi. et meie oleme siin, et seda tuge osutada, et, et nende olukord ja nagu koos lahendati, et ei pea üksi seda koormat kandma.“ (I4)

Peretugevdusprogramm ei ole just kõige uuem teenus, aga see ei ole ka jõudnud kõigi lastekaitsespetsialistideni. Samas võib spetsialistide öeldu põhjal järeldada, et programm siiski on oluline, kuna kahes vallas on teenus juba sees, üks vald on põhimõtteliselt valmis teenuseks ning neljas lihtsalt ei näe vajadust programmi järele.

3.6 Lastekaitsespetsialistide hinnang sotsiaalteenustele

Küsimuse peale, et kas uurimuses osalejad tunnevad mõnest teenusest puudust, mida veel pakkuda, siis vastused olid ebalevad. Üldiselt võib öelda, et teenust kui sellist ei ole, millest nad puudust tunneksid. Aga selle eest tõid nad välja erinevaid muid aspekte, millest vajaka jääb.

„(...) probleem on selles, et meil ei ole spetsialiste, kes neid teenuseid pakuks ja kui perekonnad on võib-olla majanduslikult kehvemal järjel, siis transport on probleem. aeg, et jõuda teenustele, on probleem, et teenuse pakkujaid on vähe.“ (I1)

„no üks kõige rohkem on puudu siiski sellest, et me võime neid ju teenuseid sisse osta ja teha, kui ühel hetkel tuleb ju rahaline pool ette.“ (I4)

„(...) no tegelikult minu meelest ikkagi see nõustamine (...) järjekorrad on pikad, tihtipeale, kui leian selle inimesi, kelle juurde võiks aja panna, siis siis tuleb sealt vastused, et ei ole aega, et ei võeta rohkem uusi lapsi või noori.“ (I3)

Lisaks tuli lastekaitsepspecialistide jutust välja, et kui nad isegi saaksid kõiki võimalikke teenuseid pakkuda ja abivajajaid teenustele suunata, siis tihti tuli takistuseks ette abivajaja ise. Palju ilmneb, et abivajajad kardavad, et nende probleemid on liiga väikesed ja et küll nad saavad ise hakkama. Vahel aga ei saada ise hakkama ja siis on juba probleem suuremaks paisunud.

Üheks oluliseks küsimuseks uurimuse jaoks oli teada saada, mida peavad antud valdade lastekaitsepspecialistid kõige paremini toimivaks sotsiaalteenuseks. Kõik intervjueritavad vastasid justkui ühest suust, et nende arvates toimib kõige paremini tugiisikuteenus lastele ja lastega peredele. Sest nagu ka eespool mainitud, siis tugiisikuteenus on universaalne ja kohandub iga abivajaja endi soovide ja vajadustega. Lisaks mainisid lastekaitsepspecialistid, et kuigi tugiisikuteenus toimib kõige ladusamalt, siis ikkagi oleks vaja abivajajat toetada mitme erineva teenusega korraga, et saavutada parim võimalik lahendus probleemile. Tugiisikuteenusega on veel see mure, et selle töö tegemiseks napib inimesi.

„iseenesest mulle tundub, et see tugiisiku teenus toimib hästi, kui me oleme leidnud nagu head inimesed, et et siis me hoiame neid kümne küünega kinni. (...)“ (I2)

„ma arvangi, et kõige paremini toimib, toimub toimibki see tugiisiku teenus lastega peredele. teenus iseenesest on väga vajalik ja, ja väga tõhus. kahjuks inimesed, kes sellel ametil töötavad, ei pea pikalt vastu. see on probleem.“ (I1)

Enamasti ikkagi napib tööjõudu ning igale lapsele või lapsega perele ei leia alati kõrvale inimest, kes neile sobiks. Lisaks on tegemist keerulise valdkonnaga ja selletõttu ei pea kahjuks paljud inimesed antud alal kaua vastu.

4. PEATÜKK: ARUTELU

Järgnevalt arutlen teemade üle, mis mulle intervjuudest uurimuses osalenud lastekaitsepspecialistidega tundusid tähtsad ning huvitavad.

SHS järgi on KOVidel kohustus osutada 13 sotsiaalteenust, uurimuses osalenud lastekaitsepspecialistide intervjuude alusel selgub, et praktikas rakendatakse teenuste sihtrühma põhist osutamist. Lastekaitsepspecialistid kirjeldasid SHS-st tugisikuteenust, asendushooldusteenust, järelhooldusteenust ja sotsiaaltransporditeenust, mida nad on rohkem kasutanud lastega ja lastega perede abistamisel. Kombineerides rohkem erinevaid sotsiaalteenuseid omavahel, saaks igale abivajajale leida talle sobiliku paketi, võttes igast teenusest talle sobiliku osa ning panna see kokku teistega.

Rääkides lastekaitsepspecialistidega teenuste osutamisest ning nende koostööpartneritest, selgus, et tavaliselt moodustub spetsialistidel kindel koostööpartnerite nimekiri, kelle poole ikka alati on hea pöörduda. Ploom (2018) ütleb, et Sotsiaalhoolekande üks olulisim põhimõte on, et abi andmisel tuleb lähtuda esmajärjekorras inimese vajadustest. Samale asjale viitab ka Kriisk (2021), et paljude sotsiaalpoliitika valdkondade ja meetmete puhul on oluline arvestamine individuaalsete vajadustega. Tehes koostööd vaid kindlate koostööpartneritega võib juhtuda, et lapsed ja pered ei saa neile vajalikke teenuseid ja abi.

Rääkides lähemalt laste ajutisest eraldamisest kodust tõid lastekaitsepspecialistid välja, et suuremas osas neil puuduvad kokkupuuted selliste juhtumiga. Töö peredega lastega taasühinemise nimel võiks olla üks nendest teenustest, mida arendada laste ja perede abistamiseks.

Spetsialistid väitsid intervjuude käigus, et lapsed, kes perest on eraldatud, nende peredega on tehtud pikka aega tööd ning tulemusi pole saavutatud. On üritatud leida probleemidele lahendusi ning otsitud põhjuseid, miks probleem üldse tekkinud on. Peretugevdusprogramm on teadusuuringutest lähtuv ennetav lähenemisviis, mille eesmärgiks on tugevdada perekonda, parandada lapse arenguvõimalusi ning vähendada lapse väärkohtlemist ja hooletusse jätmist (Strengthening Families, i.a.), võimalik, et selle programmi lähenemisviis pakuks olemasolevatele teenuste kõrval peredele vajalikku tuge ja aitaks lastel kasvada peredes.

Uurimuses osalenud lastekaitse spetsialistid tõid erinevaid näiteid raskustest, mis esinevad lastekaitsetöös. Näiteks on raske saada lapsi erinevatele teenustele nagu KLAT ja ka asendushooldusteenusele. Peale seda, kui 2018. aastal muudeti SHS võib perekodudes ja asenduskodudes koos elada kuus last, siis samal ajal tekkisid probleemid kohtade puudusega.

Positiivne oli kuulda ühe lastekaitse spetsialisti kogemust järelhooldusteenusega. Tal oli kogemus kahe asendushooldusteenuselt tulnud tüdrukuga, kes soovisid edasi õppida ja kes said endaga hästi hakkama. See näitab, kui tänuväär on tegelikult lastekaitse spetsialisti töö ning antud juhul nägi spetsialist enda töö vilja. Lapsed, kes kunagi on enda bioloogilisest perest eraldatud, on suureks kasvanud ning tulevad elus toime.

Viimaseks rääkisime lastekaitse spetsialistidega peretugevdusprogrammist. Kuna kaks valda olid juba programmiga liitunud, aga üks vald polnud veel programmi nõ käima enda vallas lükanud, siis küsisin spetsialisti ootuste kohta programmi toimimise osas. Siinkohal ilmneb huvitav vastuolu. Spetsialisti ootused programmi toimimisele olid pigem tagasihoidlikud ning nad ei oota, et programmi poolt määratud tugitöötaja pere nõ terveks teeks, vaid pigem nähti seda sorti abistamisel perede üle järelevalve teostamise rolli. Samas, SOS-Lasteküla peretugevdusprogramm lähtub viie kaitseteguri toetamisest, milleks on vanemate vastupidavus, sotsiaalsed sidemed, teadmised vanemlusest ja lapse arengust, vajaduse korral konkreetne tugi ning laste sotsiaalne ja emotsionaalne kompetents (Strengthening Families, i.a.). Uuringud on näidanud, et need viis kaitsvat tegurit on omadused, mis näitavad laste ja lastega perede jaoks positiivseid tulemusi ning vähendavad laste väärkohtlemist ja hooletusse jätmist (Strengthening Families, i.a.). Selline terviklik lähenemine on oluliselt laiem kui see, mida peretugevdusprogrammi tegevusena tõlgendasid lastekaitse spetsialistid.

Kokkuvõte

Minu käesoleva töö fookuses on vanemliku hoolitsuseta laste ja vanemlikust hoolitsusest ilma jäämise ohus olevate laste heaolu toetamiseks kasutatavate abistavate teenuste jm sekkumiste kasutamise praktikad. Fookusest tulenevalt on minu töö eesmärgiks saada ülevaade Raplamaa valdade ja Kose valla lastekaitsetööst, et hinnata vajadust peretugevdusprogrammi järele ning kohalike omavalitsuste valmisolekut uueks teenuseks. Eelnevale toetudes tõstatatud uurimisküsimuste vastused on järgmised:

1. Millised on lastekaitse spetsialistide hinnangul igapäevased probleemid, mis tulevad ette lastel ja lastega peredel?

Lastekaitse spetsialistide sõnul on lastega perede puhul suurimateks muredeks lapsevanemate sõltuvusega seotud probleemid, lapsevanemate oskamatus last kasvatada ja vanemate vaimse tervisega seonduvad probleemid, mille tõttu vajab laps abi. Lastega seotud muredest kerkivad esile õigusrikkumised ja koolikohustuse mittetäitmine.

2. Millist abi pakuvad vallad lastele ja lastega peredel?

Perede probleemid on väga erinevad ning sellest tulenevalt ka laste juhtumid. Sotsiaalteenused mida, KOV-id on SHS järgi kohustatud pakkuma, aitavad luua sobivaid lahendusi, kuid iga pere jaoks tuleb leida talle sobiv teenuste nõ pakett. Laialdane teenuste valik aitab spetsialistil leida abivajaja jaoks sobivaima teenuse, mis omakorda pannakse sobima abivajaja vajadustele toetudes. Lastekaitse spetsialistidel enamasti ei ole kogemusi kõigi 13 sotsiaalteenusega, mis on SHS ette nähtud, nemad keskenduvad rohkem teenustele, mis on mõeldud lastele ja lastega peredele. Ehkki SHS ei määratle teenuseid sihtrühmade lõikes, on väljakujunenud praktika selline, et teenuseid siiski osutatakse sihtrühmade põhisel, nagu selgus intervjuudest. Kõige enam kasutavad spetsialistid perede abistamiseks tugiisikuteenust, sotsiaaltransporditeenust ja asendushooldusteenust. Üllatavalt on uurimuses osalenud valdade spetsialistidel vähene kogemus lapsehoiuteenusega, mis eelkõige on ju suunatud just lastele ja lastega peredele. Tuleb välja, et valdades on lasteaedade ja lastehoidude arv piisav ning lapsehoiuteenust osutada pole vaja.

3. Mis lastekaitse spetsialistide arvates jääb puudu abi osutamisel lastele ja lastega peredele?

Põhilised puudused, mis lapsi ja lastega perede abistamist keerulisemaks teevad, on seotud kas rahalise poolega või siis on teenuse kättesaadavus raskendatud. Lisaks tuli intervjuu käigus välja, et tihti on puudu ka spetsialistidest, näiteks nõustajatest või psühholoogidest, kes tegeleksid noortega. Ühe lastekaitse spetsialisti hinnangul on Eestist puudu ka ravikoduteenus, kuna hetkel kõik noored, kes on endale ohtlikud, suunatakse kohtuotsuse nõusolekult KLAT-i, kus nad pannakse kokku tõsiste teenuserikkujatega. Ravikoduteenus spetsialisti sõnul on sellistele lastele, kes on psüühikahäiretega meditsiinilistel kaalutlustel ohtlik, kas endale või teistele ning vajaks natuke kinnisemat režiimi.

SOS-Lasteküla on peretugevdusprogrammi Eestis pakkunud juba 11 aastat, Raplamaal avati antud teenus eelmise aasta alguses. Uurimuse käigus selgus, et kahes vallas on hiljuti hakatud kasutama SOS-Lasteküla peretugevdusprogrammi teenust. Ühel pool seisavad vallad, kellel on mingi kokkupuude programmiga ning on valmis katsetama ja uurima, kuidas see kõik toimiks nende vallas. Teisel pool on vallad, kes pole programmist midagi kuulnud ning nende arvamused on skeptilised, kuna neil on tugiisikuteenus viidud sellisele tasemele, kus kõik juba väga hästi toimib. Lisaks sarnaneb tugiisikuteenus esmapilgul SOS-Lasteküla poolt pakutava peretugevdusprogrammiga, mistõttu ei pruugi need KOVide lastekaitse spetsialistid, kelle hinnangul nende tugiisikuteenus hästi toimib, näha vajadust uue sarnase teenuse järgi.

Käesolevat tööd saab edasi arendada uurides, kuidas on siiani peretugevdusprogramm toiminud nende valdade näitel, kellel on pikaajalisem kogemus antud teenusega.

Kasutatud kirjandus

Alumäe, T., Tilk, O. ja Asadullah. (2018). Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech. *Baltic HLT*, 1-8.

Andreotti, A., Mingione, E. ja Polizzi, E. (2012). Local Welfare Systems: A Challenge for Social Cohesion. *Urban Studies*, 49(9), 1925–1940.

Asendus- ja järelhooldus. (i.a.). Sotsiaalministeeriumi kodulehekül. Kasutatud: 21.03.2021. a., <https://www.sm.ee/et/asendus-ja-jarelhooldus>

Ben-Arieh, A. (2007). *The Child Indicators Movement: Past, Present and Future*. *Child Indicators Research*, 1(1): 3–16.

Child Protection: Children Without Parental Care. (2004). UNICEF.

Ennetustöö. (i.a.). Sotsiaalministeeriumi kodulehekül. Kasutatud: 12.05.2021. a., <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/ennetus-ja-koostoo>

Gornischef, K. ja Loide, K. (2019). Kinnise lasteasutuse asemel tugevdatud toetuse teenus. *Sotsiaaltöö ajakiri*, 76-80.

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Kasutatud: 27.05.2021. a., <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Kes aitab ja kuhu pöörduda, kui laps vajab rohkem tuge? (i.a.). Sotsiaalministeeriumi kodulehekül. Kasutatud: 31.03.2021. a., <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/riiklikud-teenused-ja-ennetusprogrammid-lastele-ja-peredele/kes-aitab-ja-kuhu-poorduda>

Kinnise lasteasutuse teenus. (i.a.). Sotsiaalministeeriumi kodulehekül. Kasutatud: 29.03.2021. a., <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/kinnise-lasteasutuse-teenus-0>

Kohaliku omavalitsuse korraldatavad sotsiaalteenused. (2018). Sotsiaalministeeriumi kodulehekül. Kasutatud: 29.03.2021. a., <https://www.sm.ee/et/kohaliku-omavalitsuse-korraldatavad-sotsiaalteenused>

Kriisk, K. (2021). Kohalike sotsiaalteenuste ja sotsiaaltoetuste kättesaadavus. *Sotsiaaltöö ajakiri*.

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn. OÜ Sulesepp.

Lapse heaolu hindamise käsiraamat. (2017). Sotsiaalministeerium.

Lapse õigused ja heaolu. (i.a.). Sotsiaalministeeriumi kodulehekülg. Kasutatud: 18.09.2021.a., <https://www.sm.ee/et/lapse-oigused-ja-heaolu-0>

Lapsesõbralik Lastekaitse – lastekaitsetöötajate vaade. (2018). MTÜ Lastekaitse Liit.

Lastekaitse. (i.a.). Rapla valla kodulehekülg. Kasutatud: 20.02.2021.a., <https://rapla.kovtp.ee/lastekaitse>

Lastekaitse- ja sotsiaalteenused. (i.a.). Lastensuojelun Keskusliittu kodulehekülg. Kasutatud: 31.03.2021. a., <https://www.lastensuojelu.info/et/lastega-peredele-pakutavad-teenused/lastekaitse-ja-sotsiaalteenused/>

Leosk, N. (2020). *Iga laps vajab perekonda.* Tarkvanem kodulehekülg. Kasutatud: 29.03.2021. a., <https://tarkvanem.ee/kasupere-artiklid/asendushooldus-kus-me-oleme-ja-kuhu-jouda-tahame/>

Leosk, N. (2021). *Eestkoste laste eestkostjate narratiivides.* Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava. Tartu.

Merkel-Hoguin, L., Fluke, J.D.(2019). Introduction. Merkel-Hoguin, L., Fluke, J.D., Krugman, R.D (toim). *National Systems of Child Protection. Understanding the International Variability and Context for Developing Policy and Practice* (lk 1-6). The Springer.

Paron, K. (2016). Lastekaitsetöötaja õigus siseendada valdusesse ning kasutada selleks politsei abi. *Sotsiaaltöö ajakiri*, 41-43.

Piho, K. (2020). *Kinnisesse lasteasutusse paigutamine.* Tartu: Riigikohus.

Ploom, K. (2018). Probleemkohad kohalikes sotsiaalteenuste määrustes. *Sotsiaaltöö ajakiri*, 40-43.

Pöder, A. (2021). *Riigikohus analüüsis laste kinnisesse lasteasutuste paigutamist.* Riigikohtu kodulehekülg. Kasutatud: 29.03.2021. a., <https://www.riigikohus.ee/et/uudiste-arhiiv/riigikohus-analuusis-laste-kinnisesse-lasteasutusse-paigutamist>

Rahvusvahelisest organisatsioonist. (i.a.). SOS Lasteküla Eesti Ühing kodulehekülg. Kasutatud: 19.03.2021. a., <https://www.sos-lastekyla.ee/meist/sos-international>

Reinomägi, A., Ehasoo, M., Märk, K. ja Sarv, M. (2021). Lastekaitsetöö laste ja perede toetamisel. D. Kutsar (toim), *Lapsed Eesti Ühiskonnas* (lk 15-17). Õiguskantsleri Kantselei.

Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Laes, T-L., Krusell, S., Kutsar, D., Ilves, K. ja Abel-Ollo, K. (2014). *Lapse heaolu mõõtmise käsitlus*. Statistikaamet. Tallinn.

Riskipered - SOS Peretugevdusprogramm. (i.a.). SOS-Lasteküla Eesti Ühing kodulehekül. Kasutatud: 20.03.2021. a., <https://www.sos-lastekyla.ee/meist/riskipered>

SOS Lasteküla Eesti Ühing. (i.a.). SOS-Lasteküla Eesti Ühing kodulehekül. Kasutatud: 20.03.2021. a., <https://www.sos-lastekyla.ee/meist/organisatsioonist>

SOS pered. (i.a.). SOS-Lasteküla Eesti Ühing kodulehekül. Kasutatud: 19.03.2021. a., <https://www.sos-lastekyla.ee/meist/sos-pered>

Sotsiaalseadustiku sotsiaalhoolekande eriosaseaduse seletuskiri. (2014). Sotsiaalministeerium.

Strengthen families. (i.a.) Center for the Study of Social Policy kodulehekül. Kasutatud: 23.05.2021. a., <https://cssp.org/our-work/project/strengthening-families/#story>

Talve, K. (2016). Kvaliteetne sotsiaalteenus on isikukeskne. *Sotsiaaltöö ajakiri*, 46-49.

Tutvustus ja asukoht. (i.a.). Rapla valla kodulehekül. Kasutatud: 20.03.2021. a., <https://rapla.kovtp.ee/tutvustus-ja-asukoht>

Uibo, M. (2018). Miks ja kuidas kaasata sotsiaalteenuse arendamisel ja analüüsimisel kliente ja teisi olulisi osalisi? Näiteid kaitstud töö koosloome protsessist. *Sotsiaaltöö ajakiri*, 52-56.

Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. (2014). EV Sotsiaalministeerium. Tallinn.

What we do. (i.a.). SOS Children`s Villages. Kasutatud: 19.03.2021. a., <https://www.sos-childrensvillages.org/our-work>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liisa Villemson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose PERETUGEVDUSPROGRAMMI VAJADUS RAPLAMAA JA KOSE VALLA LASTEKAITSESPETSIALISTIDE HINNANGUL, mille juhendajad on Merle Linno ja Sirli Peterson, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Liisa Villemson

28.05.2021